hökmünə etiraz səsimi ucaltmaq, əsil xainin ölümünü tələb etmək istəyirdim. Qoy bütün el, oba bilsin ki, mən Cavanşirin önündə ehtiramla baş əyib, göz yaşlarımla yazdığım bu qəmli dastanımı ona ithaf edirəm...

Qorxmaz igid, cəsur aslan
Qüvvət verdin bizə hər an
Sənin bu mərd ölümünə
Ağlar könül, ağlar ürək
Yanan günəş, əsən külək
Ey insanlar, ey insanlar
Unutmayın heç bir zaman
Eli üçün qəlbi yanan
Cavanşirin şöhrətini
Siz də çəkin onun kimi
Yurdunuzun qeyrətini...

Cavanşirin meyitini aparırlar.

Pərdə

ALOV

Doğruya zaval yoxdur,
Çəksələr min divana.

Atalar sözü

Səhnəmizin böyük sənətkarı, dostum
Ələsgər Ələkbərova ithaf edirəm

İŞTİRAK EDƏNLƏR

Fərhad Kamalov müstəntiq
Kərim Rəhimli fabrik müdiri
Rəfiqə Rəhimli – onun qızı, cərrah
Cəlal Qaşqay – mühəndis
Əsmər Ziyadqızı – toxucu qız
Əmin Bəxtiyarov – mühəndis
Bədəl Sadayev – baş mühasib
Fərman – kassir
Gümrah Əmrahov – fəhlə
Səriyyə – ev qulluqçusu

Epizodlarda müstəntiq köməkçisi, tibb bacısı, ambardar, fəhlələr, ustalar və qonaqlar

Hadisə uzaq rayon şəhərindən birində cərəyan edir.

BİRİNCİ PƏRDƏ

BİRİNCİ ŞƏKİL

Kərim Rəhimlinin evində böyük qonaq otağı. Açıq pəncərələrdən yeni çiçəklənmiş meyvə ağacları görünür. Uzun yemək stolunun üstündə büllur qədəhlər, çəngəl-bıçaq, boşqablar. Evin qulluqçusu Səriyyə tez-tez mətbəxə gedib-gəlir, hər dəfə də kiçik boşqablarda cürbəcür yemək şeyləri və göyərti gətirir. Kərim Rəhimli otaqda fikirli-fikirli var-gəl edərək, papirosunu tüstülədir. Divar saatı axşam saat yeddini vurur. Birdən Rəfiqə gəlir, sağ tərəfdəki qapıdan o biri otağa keçmək istəyəndə Kərim Rəhimli onu görür, sevincək, papirosunu külqabına basaraq, qızının qabağına sarı yönəlir.

Kərim. Qızım, axır ki, gəlib çıxdın!
Rəfiqə (*könülsüz*). Axşamın xeyir, atacan.
Kərim. Bu nədir, rəngin-rufun niyə qaçıb?
Rəfiqə. Yorğunam, ayaq üstə dura bilmirəm.

K ə r i m. Azı on yol zəng elədim, səni telefona çağırmadılar.

R ə f i q ə. Ağır operasiyam vardı.

K ə r i m. Altı saat operasiya?

R ə f i q ə. Altı saat mən ölümlə əlbəyaxa vuruşdum.

K ə r i m. Axırı xeyirdimi barı? Yoxsa...

Pauza

R ə f i q ə. Üzü bəriyədir. (*Dərindən köksünü ötürür*) Elə ki, mən onu qurtardım.

K ə r i m. Çox şükür, qızım, çox şükür... (*Rəfiqəni qucaqlayıb, alnından öpür*) Amma sənin cərrahlığın mənə yaman baha oturur, yaman... Hər dəfə ürəyinin bir parçasını xəstəxanada qoyub gələndə, elə bil qoca atanın ömründən bir il azalır...

R ə f i q ə. Neyləyim, ata? İnsan həyatına cavabdehəm. Əməliyyat vaxtı əziyyətə dözməsəm, sonrakı peşmançılığa heç dözə bilmərəm.

Pauza

İstəyirəm, yenə xəstəxanaya qayıdam...

K ə r i m. Yox, yox, mənim balam. Gərək sən burda olasan.

R ə f i q ə. Bəs xəstə?

K ə r i m. Özün dedin üzü bəriyədir. Telefonla tez-tez halını xəbər alarıq. Köməyinə ehtiyacı olsa, nə eybi var, gedərsən, baş çəkərsən...

R ə f i q ə. Əlbəttə, yaxşı olardı, sənin bu şad günündə qonaqlarına mən özüm qulluq eləyəydim. Amma...

K ə r i m. Əlbəttə, yaxşı olardı. Axı, onların bəzisi yalnız məni yox, həm də səni görmək üçün gəlir.

R ə f i q ə (*təəccüblə*). Məni görmək üçün?

K ə r i m (*az qala yalvararaq*). Qızım, canım-ciyərim, mənim də arzu-kamım var... İstəyirəm ki...

R ə f i q ə (onun fikrini anlayaraq). Sən istəyirsən ki, qonaqlar mənim barmağıma nişan üzüyü taxsınlar, eləmi? (*İncik*) Köhnə adamlar demişkən, həm ziyarət, həm ticarət?

K ə r i m (*onun sərt və durğun baxışlarına dözə bilməyərək, gözlərini aşağı dikir*). Mənim arzum budur ki...

R ə f i q ə. Qızın Rəfiqə xoşbəxt olsun, eləmi?

K ə r i m (*cəsarətlənərək*). Əlbəttə, mənim balam, əlbəttə. Buna şübhən var?

R ə f i q ə. Əsla!..

K ə r i m. Bu axşam səni heç yana buraxan deyiləm. Bir də, axı, sənsiz nə qonaqlıq?.. (*Ata ilə qızın söhbətini dinləməyə başlayan Səriyyə bu sözləri eşidərkən Rəhimlinin üzünə baxır*) Hə, düz demirəm?

S ə r i y y ə. Lap düz deyirsən, Kərim dayı... Arvadlar da gələcək?

K ə r i m. Qızım istəsə, əlbəttə!.. (*Rəfiqəyə*) Elə fikir eləmə ki, bu qoca atan diqqətsizdir, bu gün səhərdən ac olduğunu da bilmir... Səriyyə, tez ol!

R ə f i q ə. Ac deyiləm, yorğunam. Çox yorğunam. Bir az dincəlim. (*O biri otağa keçir*)

K ə r i m. Bu qızın dərdi məni lap vaxtsız qocaltdı.

S ə r i y y ə. Məni demirsən!.. Qorxuram o da mənim kimi qarıyıb un çuvalına tay olsun.

K ə r i m. Sən heç, buğdanı yeyib cənnətdən çıxmısan. Sənə oğlan bəyəndirmək olmur.

S ə r i y y ə. Eh, qadam onların ürəyinə!..

K ə r i m. Ay qız, niyə uşağı ac qoymusan? Niyə xəstəxanaya xörək aparmamısan?

S ə r i y y ə. Aparmışdım. Özü istəmədi. Dedi iştaham küsüb... Mən də geri qaytardım. Bu günəcən mən onu heç belə qəmgin görməmişdim...

K ə r i m. Ağır xəstəsi varmış. Düz altı saat əlləşib. Zarafatdır?

S ə r i y y ə. Yox, Kərim dayı. Ona həmişə ağır xəstələri tapşırırlar, amma bu gün nədənsə...

K ə r i m. Axı, nə olub ona?

S ə r i y y ə. Ha qılığına girib soruşdum, demədi ki, demədi.

K ə r i m. Qəribədir... Bəlkə məndən gizlədir? Bəlkə xəstəni qurtara bilməyib?

S ə r i y y ə. Yox, yox, yaxşı qurtarıb; xəstəxanada duran, duran, hamı onu tərifləyirdi... Orda bir tibb bacısı var ha, adı da dilimə yatmır, Şəmsi Qəmər bəyimdir, nədir, o, Rəfiqənin yanından çıxanda dili ağzına sığmırdı.

K ə r i m. Nə deyirdi o?

S ə r i y y ə. Deyirdi ki, Topçubaşovun şagirdidi ey, ölünü qaldırıb ayaq üstə qoydu... Bir azdan Rəfiqə özü operasiya otağından çıxdı. Üzündən maskanı götürəndə matım-qutum qurudu. Sir-sifəti ölü rəngində...

K ə r i m. Eh, yazıq uşaq gözümün qabağında şam kimi əriyib gedir.

Telefon zəngi, Rəfiqə sürətlə gəlir. Cəld dəstəyi götürür.

R ə f i q ə. Bəli, Rəhimlinin evi... Bu saat... Ata!

K ə r i m (*Səriyyəyə*). Sən işində ol, qız... (*Rəfiqəyə*) Sən də get dincəl, mənim balam. Bir şey olsa xəbər verərəm. (*Dəstəyi qızından alır*) Bəli, mənəm. Kərim Rəhimli... Danışan kimdir? Kim?

Pauza

Xeyr, gələ bilməyəcəyəm. Bu axşam qonaqlarım var. Buyurun siz də gəlin... Nə vaxt istəsəniz... (*Dəstəyi asır*)

R ə f i q ə. Kimdir?

K ə r i m. Mənim belə tanışım yoxdur... (*Fikirli*) Fərhad Kamalov? Bəs o məni hardan tanıyır? Görünür bizim nazirlikdən gəlib... Daha yaxşı... Siz gedin. Ay qız, Səriyyə, əlli-ayaqlı tərpən!

Rəfiqə ilə Səriyyə gedir. Kərim yenə papiros yandırır. Nə isə ürəyinə dammış kimi, tutqun halda, ağır və könülsüz addımlarla bir-iki dəfə o baş-bu başa gedib dayanır. Açıq nərdtaxtaya yapışır. Zərləri atır. Qəmgin-qəmgin başını bulayır, deyəsən bəxtinə çıxan rəqəmdən narazı qalır. Bir də atır. Bu anda ayaq səsləri eşidib, səksənmiş kimi qapıya sarı boylanır. Əmin Bəxtiyarov əlində iri bir buket, şad və məmnun görkəmlə daxil olur.

Ə m i n. Axşamınız xeyir, Kərim dayı! Sizi səmimi qəlbdən təbrik edirəm. Fədakar insanlara eşq olsun!

K ə r i m. Çox razıyam, oğul, buyur, buyur...

Ə m i n (*saatına baxaraq*). Deyəsən mən tələsmişəm.

K ə r i m. Yox, yox, lap vaxtında gəlmisən, oğul... İstəyirsən bir nərd ataq, hə?

Ə m i n. Bacarmıram. Təəssüf... Bilirəm, siz həmişə bu nərdin icad eləyənini axtarırsınız... (*Gözlərini ora-bura zilləyərək baxır*) Mən daha mürəkkəb oyunları xoşlayıram. Məsələn, şahmatı...

K ə r i m. Elədir, elədir. Şəhərimizdə udmadığın adam qalmayıb...

Ə m i n (*elə bil sözarası*). Bəs Rəfiqə xanım hanı?

K ə r i m. Ağır əməliyyatı varmış. Çox yorğun qayıdıb.

Ə m i n. Təəssüf, çox təəssüf. Mən bu gülləri onun üçün gətirmişdim. (*Buketi pianonun üstünə qoyur*) Rəfiqə xanımın istedadını hamı tərifləyir. İkicə illik təcrübədən sonra belə mahir cərrah olmaq – yalnız fitri istedadın nəticəsidir.

Pauza

K ə r i m. Bilmirəm, o başqa evə köçəndən sonra mən yalqızlığa dözə biləcəyəmmi?

Ə m i n. Böyük alman filosofu Kantın transendental fəlsəfəsinə görə insanlar arasındakı məsafənin uzunluğu məhəbbətin gücünü heç vaxt azalda bilməz. Bir də ki, bizim evlərimiz o qədər də uzaqda deyil.

K ə r i m (*onun təmtəraqlı cümləsindən heyrətə gələrək*). Əgər o filosof belə sözlər deyibsə, əhsən ona! Eşq olsun! Ancaq məsələ burasındadır ki... (*Telefon zəngi. Rəfiqə həyəcanla gəlir, lakin telefonun dəstəyini Kərim özü götürür*) Bəli... Gözləyirəm, yoldaş Kamalov... Xeyr, xeyr, qətiyyən mane olmazsınız. Əksinə. Nə vaxt gəlsəniz, gözlərim üstə yeriniz var. (*Dəstəyi asır*)

Ə m i n (*Rəfiqəyə təzim edərək*). Axşamınız xeyir, Rəfiqə xanım.

R ə f i q ə. Salam, yoldaş Bəxtiyarov.

Ə m i n. Təəssüf ki, məni sadəcə olaraq Əmin yox, yoldaş Bəxtiyarov deyə çağırırsınız. Böyük alman mütəfəkkiri İmmanuil Kantın transendental fəlsəfəsinə görə insanlar arasındakı rəsmiyyət – soyuqluq əlamətidir.

R ə f i q ə. Kimdir, ata?

K ə r i m. Yenə Kamalov. Bir neçə dəqiqəliyə məni görmək istəyir. Özü də təcili. (*Rəfiqə gedir*) Əmin, oğlum, sən onu tanımırsan ki?

Ə m i n (*Rəfiqənin dalınca baxa-baxa*). Təəssüf ki, tanımıram. Necə məgər?

K ə r i m. Dedi ki, mühüm bir iş barəsində danışmalıyam. Bizim nazirlikdə elə bir adam var?

Ə m i n. Bilmirəm. Görünür təzə işçilərdəndir.

K ə r i m. Gəlsin, tanış olaq. Mən ki, görməmişəm... Təəccüblüdür. Nə ola bilər?

Səriyyə boşqablarda pendir, yağ, soyutma gətirib süfrəyə düzür. Kərim Rəhimli daha da tutqun və düşüncəli, o biri otağa keçir. Rəfiqə geyinib küçə qapısına doğru getmək istərkən. Əmin Bəxtiyarov onun qabağını kəsir. Səriyyə mətbəxə gedir.

Ə m i n. Siz gedirsiniz?

R ə f i q ə. Bəli.

Ə m i n. Təəssüf, çox təəssüf. Məncə bu axşam siz mütləq burada olmalı, hamıdan çox sevinməli, deyib-gülməlisiniz. Heç olmasa pianonun dillərini o incə barmaqlarınızla ehtizaza gətirsəydiniz...

R ə f i q ə (*onun sözünü kəsərək*). Sevinib gülmək üçün elə bir səbəb görmürəm, vətəndaş Bəxtiyarov.

Ə m i n. Məni indi də yoldaşlıqdan vətəndaşlığa keçirtdiniz. Sevinmək üçün də, deyib gülmək üçün də səbəb var, Rəfiqə xanım.

Zarafat deyil, atanıza yüksək mükafat verilmişdir: Lenin ordeni!.. Mən bu mükafatın qüdsiyyətinə qəlbən iman gətirmişəm.

R ə f i q ə. İndi mən neyləməliyəm?

Ə m i n. Sevinməli, bizi də sevindirməlisiniz. Heç olmasa, zərif libaslarınızdan birini geyib, qonaqları qarşılar, "buyurun" deyə bilərsiniz... Həyat insana bir dəfə verilir, Rəfiqə xanım, incə bir təbəssüm...

R ə f i q ə (*işgüzar əda ilə*). Mən işə qayıtmalıyam!

Kərim (*qapı ağzında qızının son sözlərini eşidərək*). Rəfiqə, mən səni buraxmayacağam. Sən heç dincəlmədin də!

R ə f i q ə. Gözümə yuxu getmir... Məni bağışla, ata. Bilirəm, qonaqlığın mənsiz də şən keçəcək.

K ə r i m. Axı, sən xəstəni ölümdən qurtarmısan. Demək, mahir cərrah olduğunu bir də sübut elomisən...

R ə f i q ə. Müvəffəqiyyətli əməliyyat – işin yalnız bir hissəsidir. Əsl həkim ona deyərlər ki, xəstəni ayağa qaldıranacan gözü üstündə olsun.

K ə r i m. Əlbəttə, əlbəttə, gözümün işığı...

R ə f i q ə. Ona görə də mən getməliyəm!

S ə r i y y ə (*gəlir*). Kərim dayı, gəl özün bax, gör düyünü korlamamışam ki: o dəfəki kimi olmasın.

K ə r i m (*Rəfiqəyə*). Bir hovur məni gözlə. Bu dəqiqə gəlirəm. (*Səriyyə ilə gedir*)

Ə m i n. Bayaq bir söz eşitdim. Nə üçünsə Bakıdan buraya gətirilmiş bir dustağı ölümcül vəziyyətdə sizin xəstəxanaya aparıblar... Sizin yardığınız adam odur?

R ə f i q ə (*sanki acıq verərək*). Özüdür ki, var!

Ə m i n. Doğrudanmı? Kimdir, tanıyırsınızmı?

R ə f i q ə. Bəli, tanıyıram.

Ə m i n. Çoxdan?

R ə f i q ə. Çoxdan!

Əm i n. Əgər sirr deyilsə, deyin görüm kimdir, bəlkə mən də tanıyıram.

R ə f i q ə. Siz buraya sevinib-gülmək üçün toplaşırsınız. Atamı təbrik eləyəcəksiniz, bir-birindən gurultulu sağlıqlar deyəcəksiniz, dostluqdan, sədaqətdən danışacaqsınız. Xəstənin kim olduğunu desəm, tək sizin yox, atamın da qanı qaralacaq. Bilməsəniz yaxşıdır.

Ə m i n. Demək sirrdir? (*Ağır pauzadan sonra*) Nə deyirəm ki? Hər halda xəstəyə belə qayğı göstərməniz xoşuma gəlir. Lakin...

R ə f i q ə. Lakin nə?

Ə m i n. Lakin bilmirəm, nə üçün mənə qarşı buz kimi soyuqsunuz? (*Rəfiqə getmək istəyir*) Dayanın, Rəfiqə xanım. Yalnız bir dəqiqə.

R ə f i q ə. Buyurun.

Ə m i n. Bəlkə... yox, deyəcəyəm.

R ə f i q ə. Buyurun, deyin.

Ə m i n. Mən istərdim ki, bundan qat-qat zəngin bir süfrə bizim fərəhli günümüzdə açılaydı...

R ə f i q ə. Ah... Məni görmək istəyən qonaq sizsiniz?

Ə m i n. Bəli, mənəm, Rəfiqə xanım. Mən bu görüşə gələrkən, "Olum, ya ölüm!" sözlərini xatırladım.

R ə f i q ə. Əgər atam bunu əvvəldən deməydi, xəstəxanaya daha tez qayıdardım.

Ə m i n. Nə üçün? Axı, nə üçün bu qədər rəhmsizsiniz? Sizdən fərəhli bir cavab gözləyirdim. Düşünürdüm ki, "hə" deyəcəksiniz, mənə qol-qanad verəcəksiniz!..

R ə f i q ə. Çətin. Gecikmişəm. Yaşım ötüb!

Ə m i n. Siz məni ələ salırsınız?

R ə f i q ə. Tamamilə ciddi deyirəm. İndi məni yalnız bircə şey maraqlandırır; xəstələrin müalicəsi. Başqa həvəslərim çoxdan sönüb.

Ə m i n (*az qala kövrələrək*). Bu mümkün deyil, Rəfiqə xanım. Siz istəsəniz də, istəməsəniz də ən təbii bir insan arzusunu boğub öldürə bilməzsiniz. Kimi isə sevməli, kiminlə isə ailə həyatı qurmalısınız.

Pauza

İnanın ki, illərin həsrəti mənim qəlbimi yandırıb yaxır. Sizin yolunuzda hər növ fədakarlığa hazıram.

R ə f i q ə. Üzr istəyirəm. Xəstənin vəziyyətini bir an belə unuda bilmirəm.

Ə m i n. Təəssüf, çox təəssüf... (*Məyus səslə*) Ah, Rəfiqə xanım, sizin diliniz cərrah bıçağından da itidir!

R ə f i q ə (*o biri otağın qapısına yanaşaraq*). Atacan, mən qaçdım... (*Mənalı-mənalı*) Bu qədər də düyüyə baxmaq olar? (*Gedir*)

Ə m i n. Buz ki, buz! Onun qəlbi üçün qışla baharın fərqi yoxdur.

Kərim (*gəlir və Rəfiqənin dalınca qışqırır*). Qızım, hara?.. Yəqin xəstəyə baş çəkməyə getdi. Yoxsa, mənim şad günümdə... (*Kədərli*) Deyəsən bu xəstə o birilərinə heç bənzəmir...

Ə m i n. Düz buyurursunuz, Kərim dayı. Bu gün işdən çıxanda xəstəxananın yanında dayanıb, Rəfiqə xanımın yolunu gözləyirdim. Bir həkimə rast gəldim. Dedi ki, Rəfiqə xanımın başı bərk qarışıqdır. Cərrahiyyə otağına bir nəfər məhbus gətiriblər, onu operasiya eləyir. Siz eşitməmisiniz?

K ə r i m. Məhbus?

Ə m i n. Bəli.

K ə r i m. O kimdir, elə?

Qonaqlar dəstə-dəstə gəlir və əl verib görüşürlər.

K ə r i m (*həyəcanlı fikirlərdən ayrılmağa çalışaraq*). Buyurun, hər kəs bəyəndiyi yerdə oyləşsin.

B ə d ə l (*yarımsərxoş halda, azca səndirləyərək*). Mən bu gün üçüncü dəfədir qonaqlığa çağrılıram. Ancaq düzünü deyim ki, hələ də yemək-içməkdən gözüm doymayıb. Bu fani dünyada Əfqanıstanınsa padşahı ola bilmədik.

F ə r m a n. Bədəl dayı, tutaq ki, oldun, neylərdin?

B ə d ə l. Çox şey. Vacib işlər o qədərdir ki...

F ə r m a n. Məsələn?

B ə d ə l. Əvvəlcə, bu içkidə bir qayda-qanun qoyardım.

F ə r m a n. Axı, necə, nə sayaq?

B ə d ə l. Bax, sizin heç biriniz içməyin qaydasını bilmirsiniz. Mən padşah olsaydım, fərman verərdim ki, bir səhər içsinlər, bir günorta, bir axşam, bir də hər vaxt...

F ə r m a n. Lap gecələr də?

B ə d ə l. Dedim hər vaxt!.. Gecə də vaxtdır, ya yox?

F ə r m a n. Ay Bədəl, bundan ötrü Əfqanıstanın padşahı olmağa dəyməz.

B ə d ə l. Niyə dəymir?

F ə r m a n. Ona görə ki, səni bircə günün içində taxtdan salarlar.

Ə m i n. Böyük alman filosofu Kantın transendental fəlsəfəsinə görə padşahlıq – absolyut ideya məfhumuna ziddir. Hakimiyyət müvəqqətidir. Müvəqqəti hakimiyyətdən nə çıxar?

B ə d ə l. De gəlsin, qardaş oğlu, bu cür kəmsavadlara bir filosof lazımdır ki, hamısını cəhalət yuxusundan oyatsın.

Ə m i n. Yox, Bədəl dayı, indi hər yerdə axmaq padşahların qoparağını götürürlər.

B ə d ə l. Qulaq asın, axmaq padşah barəsində sizə bir əhvalat danışım.

S ə s l ə r. Danış... Danış... (*Hamı Bədəlin başına yığılır*)

Ə m i n (*telefonun dəstəyini götürür*). Xəstəxananı verin... Gözləyirəm... Kimdir danışan?.. Növbətçi həkim? Əgər mümkündürsə, bir sualıma cavab verin. Bu gün Rəfiqə Rəhimlinin yardığı xəstə kimdir?.. Məhbus olduğunu bilirəm. Məni adı, familiyası maraqlandırır. Bəli, bəli...

Kərim Rəhimli həyəcanla dinləməyə başlayır. Qonaqların səs-küyü sözlərin aydın eşidilməyinə mane olur.

K ə r i m. Bir az sakit!..

Pauza

Ə m i n. Necə, necə? (*Məyus*) Çox sağ olun.

K ə r i m. Kimdir?

Ə m i n. Cəlal Qaşqay... İlk məhəbbət heç zaman unudulmur.

K ə r i m. Doğrudan odur?

Ə m i n. Bəli, sizin keçmiş mühəndisiniz Cəlal Qaşqay!

B ə d ə l. Əgər mən Əfqanıstanın padşahı olsaydım... Yaxşı, kimi gözləyirik, Kərim qağa? Deyirəm başlayaq. Onsuz da bilirəm ki, tamada məni seçəcəksiniz... Oturun, əziz qonaqlar! Xahiş eləyirəm qədəhlərinizi doldurasınız... Buraya yığışmaqdan məqsədimiz yəqin ki, hamınıza məlumdur. Bu gün hörmətli müdirimiz Kərim Rəhimli yüksək mükafat almışdır. Onun görkəmli xidmətlərinə verilən bu qiymət hamımızı hədsiz dərəcədə sevindirir. Sağ ol, Kərim qağa.

U s t a Ə l i ş. Biz çox gözəl bilirik ki, ipək fabrikimizin yaranmağında Kərim dayının fədakar zəhməti doğrudan da təqdirəlayiqdir.

F ə r m a n. O, saçlarını da fabrikdə ağardıb.

B ə d ə l. Vətən və xalq yolunda canını və qanını əsirgəməyən insanlara eşq olsun!

Ə m i n. Əlavəm var. Onu da deyim ki, əlli dördüncü ilin yanğını... (*Bu anda qapı ağzında Fərhad Kamalov görünür. Əmin Bəxtiyarov sükut edərək, onun üzünə baxır. Tədricən hamının gözü Kamalova zillənir. Aralığa uzun bir sükut çökür*)

F ə r h a d. Üzr istəyirəm, qapınız açıq olduğu üçün zəngi basmadım. Mənə vətəndaş Rəhimli lazımdır.

K ə r i m. Rəhimli mənəm. Buyurun, əyləşin.

F ə r h a d. Heç kimin sevincinə mane olmaq fikrində deyiləm. Mən sonra da gələ bilərəm.

K ə r i m. Yox, yox, əyləşin, qonağım olun.

F ə r h a d. Mən sizə zəng eləmişdim.

K ə r i m. Bilirəm, Fərhad...

F ə r h a d. Bəli, bəli, Fərhad Kamalov.

K ə r i m. Bağışlayın. Mənimlə təcili görüşməkdən məqsədiniz nədir?

F ə r h a d. Mən respublika prokurorluğundan gəlmişəm.

K ə r i m. Axı, mən...

F ə r h a d. Siz yeni şəhər Nərimanabadın ipək fabrikində müdir vəzifəsində çalışırsınız, deyilmi?

K ə r i m. Bəli.

F ə r h a d. Deməli, mən yanılmamışam.

K ə r i m. Xeyr, yanılmamısınız...

F ə r h a d. Sizdən bəzi suallara cavab almalıyam.

Pauza

K ə r i m (*pərtliyini gizlətmək üçün Kamalova yaxın gələrək, onun qolundan tutur*). Buyurun, əyləşin... Yəqin bugünkü qəzetləri oxumusunuz.

F ə r h a d. Bəli, oxumuşam. Sizin haqqınızda Ali Sovetin Rəyasət Heyəti forman verib.

K ə r i m. Bu münasibətlə yığışıb, bir-iki saat şadlıq eləmək istəyirik. Buyurun, siz də bəyəndiyiniz yerdə əyləşin. Kasıbın olanından...

F ə r h a d. Təşəkkür eləyirəm. Bu mümkün deyil. (*Qonaqları göstərərək*) Belə bilsəydim gəlməzdim. Hələlik. (*Getmək istəyir*)

K ə r i m. Əgər mümkünsə, dayanın... Oxu atıb yayı gizlətmək nahaqdır. Bilmək istəyirəm ki, hansı suallara cavab verməliyəm.

F ə r h a d. Mən sizi tələsdirmirəm. Sabaha qədər gözləyə bilərəm. (*Gedir*)

K ə r i m. Qonaqlardan üzr istəyirəm... (*Kamalovun dalınca gedir*)

A m b a r d a r. Zalım oğlu keyfimizə soğan doğradı... Deyilənə görə Bakıdan Cəlal Qaşqayı gətiriblər. Yolda onu bərk ağrı tutub, xəstəxanaya aparıblar... Fabrikin həngaməsi tezədən başlanacaq.

Ə m i n. Həyəcanınız yersizdir. Burada nəyi isə dolaşıq salıblar. Kərim dayı büllurdan da saf adamdır. (*Çıxır*)

U s t a Ə l i ş. Fərhad Kamalovu yaxşı tanısaydınız, bu sözləri deməzdiniz. Respublika prokurorluğunda mühüm işlər üzrə müstəntiqdir. O, heç nəyi dolaşıq salmır. Əksinə, ən dolaşıq düyünləri açmaqda mahirdir.

B ə d ə l. Bu fani dünyanın bütün işləri dolaşıqdır. Deyirəm, gedək. Bu cür qan qaraltısından sonra boğazımızdan heç nə ötməz... Eh, Əfqanıstanın padşahı ola bilmədik.

Qonaqlardan bəzisi durub getməyə hazırlaşır.

Ə m i n. Tələsməyin. Kərim dayı qayıdır.

U s t a Ə l i ş. Düzdür, qayıdır, amma rəngi-rufu özündə deyil.

K ə r i m (*çox məyus bir görkəmlə gəlir. Məclisin dağılmağa başladığını görüncə özünü ələ almağa çalışaraq*). Hara, dostlar? Əyləşin! Kim məni istəyirsə, bu halal süfrəmizi öz süfrəsi bilsin.

F ə r m a n. Kərim dayı, axı, o nə istəyir?

K ə r i m. Deyir ki, mən ondan xəbərsiz heç yana getməməliyəm.

F ə r m a n. Nə üçün?

Ə m i n (*tutularaq*). Sual-cavab sonraya qalsın. Götürün qədəhləri!..

B ə d ə l (*narahatlığını gizlədə bilməyərək*). Kərim qağa, ucdan-qulaqdan bir söz demədi?

K ə r i m. Bu barədə sonra danışarıq...

B ə d ə l. Əvvəlcədən bilsək pis olar?

Hamı Rəhimliyə baxıb cavab gözləyir.

K ə r i m. Fabrikdəki yanğın əhvalatını tezədən yoxlayacaq. Belə görünür ki, Cəlal Qaşqay ərizə verib.

Ə m i n. Necə yəni tezədən? İl yarım bundan əvvəl məhkəmə olub, hökm çıxıb. Cani həbsdədir!.. İndi nəyi yoxlayacaq? Niyə yoxlayacaq? Necə yoxlayacaq?

İKİNCİ ŞƏKİL

Kiçik bir otaq. Tək stol. Üç stul. Otağın həyətə açılan pəncərəsindən meyvə ağaclarının çiçəkli budaqları görünür. Kamalov və Rəhimli. Çoxdan başlanmış sual-cavab davam edir.

K ə r i m. Siz elə danışırsınız ki, guya fabrikin yanmağında müqəssir mənəm.

F ə r h a d. Xeyr, sizi təqsirləndirmək üçün əlimdə əsas yoxdur.

K ə r i m. Canım-gözüm, bəs niyə mənimlə belə tünd danışırsınız? Axı, bilmək olmazmı bu həngamə nədən ötrüdür?

F ə r h a d. Vətəndaş, Rəhimli, sualları mən verirəm. İstintaqın qaydasını pozmayın. Belə getsə, tək mənim yox, elə sizin də vəziyyətiniz ağırlaşa bilər. Sizdən yalnız bir tələbim var.

K ə r i m. Mənim də sizdən bir xahişim var: qızımı bu işə qarışdırmayın.

F ə r h a d. Bu mümkün deyil.

K ə r i m. Nə üçün?

F ə r h a d. Dedim ki, sualı mən verəcəyəm! Siz Rəfiqə xanımın Cəlal Qaşqayı sevdiyini bilmirdiniz?

Pauza

K ə r i m. Xeyr, bilmirdim. Bunu sizdən eşidirəm.

F ə r h a d. Fikirləşin. Bəlkə yadınıza düşdü. Mən tələsmirəm

Pauza.

Nahaq əyləşmirsiniz. Sizə əziyyət olar.

K ə r i m. Yorulmamışam. Lazım deyil... Yenə təkrar eləyirəm: mənim bundan xəbərim yoxdur. Siz yanılırsınız. Rəfiqə, Qaşqayı hansı məziyyətlərinə görə sevməli idi? Dövlətə bu qədər ziyan vurmuş adamı mənim qızım – Kərim Rəhimlinin qızı necə sevə bilərdi?

F ə r h a d. Demək, qızınızdan Cəlal Qaşqay barədə heç bir söz eşitməmisiniz?

K ə r i m. Xeyr, Rəfiqə indi də ürəyini mənə açıb söyləməyə utanır. Bizim aramızda hələ pərdə var.

F ə r h a d. Bəlkə sizdən qorxur?

K ə r i m. Niyə qorxur? Cin deyiləm, şeytan deyiləm. Mən ona neyləyirəm ki? Utanır. Çünki ismətlidir, həyalıdır... Əgər doğrusunu bilmək istəyirsinizsə, mən ondan qorxuram.

F ə r h a d. Niyə ki, axı o da cin deyil, şeytan deyil. Nə üçün qorxursunuz?

K ə r i m. O mənada qorxuram ki, Rəfiqə səndən də, məndən də ağıllıdır. Ona hər sözümü yüz yol ölçüb-biçəndən sonra deyirəm.

F ə r h a d. Bu başqa məsələ. Deməli, aranızda pərdə yox, uçurum var.

K ə r i m. Eh, yoldaş Kamalov, siz mənimlə söz güləşdirirsiniz. O mənim yeganə balamdır. Hələ iki yaşında ikən anası rəhmətə gedib.

Mən ona həm ata, həm ana olmuşam. Hansı qonşumuzdan xəbər alsanız, bunu təsdiq eləyə bilər... Bakıda, Tibb İnstitutunda oxuduğu zaman, bir gün də onu korluq çəkməyə qoymamışam... İnsafən o qədər tələbkarlığı da yoxdur. Artıq bəzək-düzəkdən də xoşu gəlməz. Ona hər ay müntəzəm pul göndərərdim. Meyvələrin nübarını özümdən qabaq ona yedirərdim. Hər ay da olmasa, iki aydan bir yanına gedib halını-əhvalını öyrənərdim. Onu bura təyin elətmək üçün, səhiyyə nazirinə düz bir saat dil çıxarıb yalvarmışam. Axı, insaf da dinin yarısıdır. Aramızda niyə uçurum olsun?.. Uçurum... Qəribə sözdür...

F ə r h a d. Mən dediklərinizin hamısına inanıram. Amma yenə də sualımı cavabsız qoydunuz. Rəfiqə xanımla Qaşqayı heç vaxt bir yerdə görməmisiniz?

K ə r i m. Xeyr,

F ə r h a d. Bax, bu sözün doğruluğuna inana bilmirəm.

K ə r i m. Niyə inanmırsınız? Yoxsa mən boyda kişi saçının bu ağ vaxtında yalan danışır?

F ə r h a d. Vətəndaş Rəhimli, mən sizə yalançı demədim. Bircə dəqiqə bundan qabaq siz özünüz Rəfiqə xanımı necə böyüdüb, boya-başa çatdırdığınızı yanıqlı-yanıqlı danışdınız. Məlum oldu ki, siz onun hər addımına göz qoymusunuz, onun əhvali-ruhiyyəsində əmələ gələn ən xırda dəyişikliyə diqqət yetirmisiniz. Elədirmi?

K ə r i m. Elədir.

F ə r h a d. Bəs onda necə ola bilər ki, qızınızın məhəbbət macərası sizdən gizli qalsın?.. Mən bir hadisəni sizin yadınıza salmaq istərdim...

K ə r i m. Nəyi?

F ə r h a d. Cəlal Qaşqay təzə çeşidləri sizə göstərəndə Rəfiqə xanım ordaydı, ya yox?

K ə r i m (*başını aşağı salıb susur*). Ola bilsin ki, ordaydı... Yaxşı xatirimdə deyil.

F ə r h a d. Rəfiqə xanım, yəqin ki, bu hadisəni çox gözəl xatırlayır. Bu dəqiqə onu çağırım, gəlsin.

K ə r i m. Yox, yox! Qızımla məni üzləşdirmək? Qəti etiraz eləyirəm!..

F ə r h a d. Sakit, vətəndaş Rəhimli, sakit! Sizə də, Rəfiqə xanıma da bir nöqtə qədər ziyan toxunmayacaq. (*Qapıya sarı gedir, birdən Rəhimliyə üz tutaraq*) Lakin şərtim var.

K ə r i m. Nə şərt?

F ə r h a d. Ona təzyiq göstərməməlisiniz! (*Qapını açaraq*) Rəfiqə xanım, bura zəhmət çəkin.

R ə f i q ə (*gəlir*). Buyurun.

F ə r h a d. Bilirəm ki, xəstəniz ağır vəziyyətdədir. Getməyə tələsirsiniz. Mən sizi çox saxlamayacağam. Əyləşin! Hələlik məni bir məsələ maraqlandırır: Cəlal Qaşqayla nə vaxt tanış olmusunuz?

R ə f i q ə. Yoldaş Kamalov, fabrikin yanmasının buna nə dəxli var?

F ə r h a d. Bəli, bunun yanğına bilavasitə dəxli yoxdur. Ancaq vətəndaş Qaşqayın taleyini aydınlaşdırmaq üçün mən bu faktı mütləq öyrənməliyəm. Axı siz onu sevmisiniz...

K ə r i m. Sevmisən, qızım?

F ə r h a d. Şərtimizi unutmayın, vətəndaş Rəhimli. (*Rəfiqəyə*) Sualıma cavab verin.

K ə r i m. Gördünüzmü o dinmir?

F ə r h a d. Rəfiqə xanım, buyurun cavab verin.

Pauza

K ə r i m. Yoldaş Kamalov, şahid suala cavab vermək istəmirsə...

F ə r h a d. Buna onun ixtiyarı yoxdur, vətəndaş Rəhimli.

K ə r i m. Canım-gözüm siz nə danışırsınız? İndi hansı dövrdür ki, hədə-qorxu ilə ifadə alasınız? Mənim qızımı nə üçün qısma-boğmaya salırsınız?

F ə r h a d. Hədə-qorxu yolu ilə iş görmək adətim deyil. Əgər belə olsaydı, mən ən böyük nailiyyətimi də adi bir zəiflik nişanəsi sayardım... Mənim buna heç vaxt ehtiyacım olmayıb. Hətta şəxsiyyətə pərəstiş dövründə də... Məni yalnız həqiqət maraqlandırır. (*Rəfiqəyə*) Vətəndaş Qaşqayı xilas üçün göstərdiyiniz fədakarlıqdan mənə müfəssəl danışdılar. Siz onu operasiya eləyəndə, qeyri-adi bir həyəcan keçirmisiniz, deyilmi?

R ə f i q ə. Doğrudur.

F ə r h a d. Yəqin ki, bu həyəcan səbəbsiz deyildi.

R ə f i q ə. Vətəndaş Qaşqayın vəziyyəti çox ağırdı. Ürək zirvəsində ilişib qalmış qəlpəni çıxarmaq sizə zarafat gəlməsin. Mənim cüzi bir səhvim nəticəsində xəstə cərrahiyyə stolundan qalxmaya da bilərdi.

F ə r h a d. Elədir. Siz gecəli-gündüzlü işə can yandırırsınız. Yoldaşlarınız sizinlə ürəkdən fəxr eləyir. İstedadlı bir cərrah kimi mən

də sizə hörmət eləməyi özümə borc bilirəm. Ancaq siz həqiqəti gizlətməməlisiniz.

K ə r i m. Bax, bax, indi də başqa üsula əl atır. Əvvəlcə hədə-qorxu gəldi, gördü bir şey çıxmır. O saat yağlı dilini işə salıb, qızın qoltuğuna qarpız verməyə başladı. Canım-gözüm, axı mən sizə dedim ki, onun Qaşqay adında sevgilisi olmayıb. Mən sizə tamam rəsmi deyirəm!

R ə f i q ə. Ata, nahaq əsəbiləşirsən. Səbr elə!

K ə r i m. Belə müsibət olar? Qızım, bu bizə nə verib, ala bilmir?.. Səhərdən bəri fabrikin işi qalıb bir yanda, siz də başlamısınız caninin birini mənim qızıma calamağa... Dünən xidmətinə görə Lenin ordeni al, bu gün səni salsınlar çək-çevirə... (*Əllərini dizinə çırparaq*) Pay atonnan, mən bilmirəm niyə bu adam qır-saqqız olub yapışıb yaxamızdan?

F ə r h a d. Vətəndaş Rəhimli, mən qızınızı ayrılıqda da dindirə bilərdim. Sizə hörmət etdiyim üçün bayıra çıxarmadım. Mənə belə sözlər demək nə dərəcədə ədəb-ərkana uyğundur?

K ə r i m. Mən mərkəzə protest göndərəcəyəm!..

F ə r h a d (*qrafindən stəkana su töküb, Kərimə uzadır*). Buyurun, için.

K ə r i m. Mən çiy su içmirəm. (*Əlini ağzına tutaraq*) Yaxşı, mən kiridim.

R ə f i q ə. Mən getməliyəm, yoldaş Kamalov. Əgər Cəlal Qaşqayın taleyi sizi bu qədər maraqlandırırsa, izin verin gedim, kömək eləyim. Onun vəziyyəti indi də ağırdır.

F ə r h a d. Yaxşı, buyurun.

R ə f i q ə. Atacan, mən inanıram ki, müstəntiq yoldaşı yalnız həqiqət maraqlandırır. Hələlik... (*Gedir*)

F ə r h a d (*Rəfiqənin ardınca baxa-baxa, fikirli*). Qızınız doğrudan da tərifəlayiqdir. Xoşbəxt olsun!.. İndi siz... (*Bu anda pəncərədən içəriyə daş atırlar. Fərhad Kamalov cəld addımlarla o tərəfə yönəlir, amma heç kəsi görə bilmir. Daşı götürür. Ona sapla bir kağız parçası bağlanmışdır. Fərhad kağızı açıb, səssizcə gözdən keçirir. Son dərəcə təmkinlə Kərim Rəhimliyə müraciət edir*) Deyin görüm, məni hədələyən kim ola bilər, hə?

K ə r i m (*təhqirdən incimiş kimi*). Küçədəki avaralarla yaxınlığım yoxdur.

F ə r h a d. Mən indi həqiqəti daha inadla axtarmağa çalışacağam.

K ə r i m. O sizin öz işinizdir.

F ə r h a d. İstəyirsiniz alın, oxuyun, bəlkə xəttini tanıdınız. Bəlkə dostlarınızdandır?

K ə r i m. Mənim dostlarım belə sarsaq iş tutmaz.

F ə r h a d. Bilirsinizmi nə yazır?

K ə r i m. Bilmirəm, bilmək də istəmirəm!

F ə r h a d. Hər halda xəbəriniz olsa yaxşıdır. (*Oxuyur*) "Hələlik gec deyil. Meyitin yerə sərilməmiş, çıxıb getməyin məsləhətdir".

K ə r i m (*qeyri-ixtiyarı maraqlanaraq*). Sizcə bunu kim yaza bilər?

F ə r h a d (*acı-acı gülümsəyərək*). Məni hədələyən, görünür o qədər də ağıllı adam deyil. Onun səbirsizliyi mənim şübhəmi daha da artırdı. Günahsız adam istintaqdan nə üçün qorxsun?

K ə r i m. Doğrudan da, "Qarğa, məndə qoz var" buna deyiblər.

F ə r h a d (*qapını açaraq*). Əmin Bəxtiyarov kimdirsə, buyursun! (*Kərimə*) Baş mühəndisiniz necə işləyir?

K ə r i m. Bacardığı qədər.

F ə r h a d. Bir az da dəqiq desəniz?

K ə r i m. Narazı deyiləm.

F ə r h a d. Dostsunuz, eləmi?

K ə r i m. Vicdanla çalışan adamların hamısını özümə dost bilirəm.

F ə r h a d. Əmin Bəxtiyarovu da?

K ə r i m. Bəli. Sualınızın ahəngində nə isə bir istehza duyulur. Bunun mənasını başa düşmədim.

F ə r h a d. Tələsməyin.

Ə m i n (*gəlir*). Mən hazır, yoldaş Kamalov.

F ə r h a d. Buyurun, əyləşin.

Ə m i n. Təşəkkür eləyirəm. mən ayaq üstə də dura bilərəm.

F ə r h a d. Fabrikdəki yanğına dair izahatınızı oxudum. Qələminiz pis deyil. Əlbəttə daha müfəssəl yazmaq olardı... Müdiriniz sizdən razılıq eləyir... Bunlar öz yerində... Siz, vətəndaş Bəxtiyarov, nədən bilirsiniz ki, Rəfiqə xanım Nərimanabad ipək fabrikinin sabiq baş mühəndisi Cəlal Qaşqayı sevirmiş?

Ə m i n. Mən bunu harda, kimin yanında demişəm?

F ə r h a d. Sizə təəccüblü görünməsin. Zahirən baxanda, bu sualın əsil mətləbə dəxli yoxdur. Sizdən əvvəl də şahidlərdən biri məni günahlandırdı. Amma bir düyünü açmaq üçün bu, mənə hava, su qədər lazımdır... Hə, bu barədə nə deyə bilərsiniz?

Ə m i n. Heç bir şey, yoldaş Kamalov... Əslinə baxsanız, Cəlal Qaşqayın məhəbbət macərası mənə çox gülməli görünür.

F ə r h a d. Necə məgər?

Ə m i n (*gülə-gülə*). Qaşqay sir-sifətdən o qədər eybəcərdir ki, ona vurulan qızın səmimiyyətinə inanmaq çətindir.

F ə r h a d. Deyilənə görə, siz fəlsəfə ilə məşğul olmağı sevirsiniz.

K ə r i m. Əmin alman filosofu Kantdan hər gün təzə-təzə misallar gətirir. Yaxşı da yaddaşı var, mən ona qibtə eləyirəm.

F ə r h a d (*Əminə*). Əgər fəlsəfədən başınız çıxırsa, gərək sadə bir həqiqəti biləsiniz: gözəllik də nisbidir. Çox ola bilər ki, Cəlal Qaşqay sizə çirkin görünsün, amma bir başqasına gözəl. Bu mümkündürmü?

Ə m i n. Bəlkə də... Ancaq mən inana bilmirəm ki, Cəlal Qaşqaya gözəl deyən əcayib bir insan tapılsın. Kantın transendental fəlsəfəsinə görə, gözəllik məfhumu obyektiv kateqoriyadır!..

F ə r h a d (*Kərimə*). Baş mühəndisinizin hər gün Kantdan gətirdiyi misallar da belədirsə, mən onun fəlsəfi biliyinə qibtə eləmirəm.

Pauza

Bu barədə mübahisə eləmək fikrində deyiləm... Dünən axşam sizin qapınızın ağzında dayanmışdım. İçəri girməyə tərəddüd eləyirdim. İstər-istəməz sizin söhbətinizi eşitdim. Əlbəttə, vətəndaş Bəxtiyarov, siz bilsəydiniz ki, bu gün həmin sözləri yadınıza salacağam, şübhəsiz bir az ehtiyatlı tərpənərdiniz, deməzdiniz ki, "ilk məhəbbət heç bir vaxt unudulmur".

Ə m i n. Bəlkə də demişəm. Bundan o nəticə çıxır ki, mən Qaşqayı, Rəfiqə xanımı nəzərdə tuturdum?

F ə r h a d. Siz elə o dəqiqə Cəlal Qaşqayın adını çəkdiniz. Deyək bu da o qədər böyük sübut deyil... Siz bu barədə yazmısınız da.

Ə m i n. Harda, nə vaxt?

F ə r h a d (*kağız qovluğundan zərf çıxardır*). Siz buna sevgi məktubu deyəcəksiniz, ancaq mən müstəntiq olduğum üçün, mənim nəzərimdə bu adi bir sənəddir. (*Kağızı Əminə göstərir*) Xəttinizə söz ola bilməz. Aydın. Səliqəli. Siz yazmısınız, yox?

Ə m i n (*təəccüb içində donub qalır*). Düzdür, mən yazmışam.

F ə r h a d. Elə isə etiraf eləyin ki, mənim sualıma doğru cavab verməlisiniz.

Ə m i n. Bu məktub hardan əlinizə düşüb? Mən onu sizə yox, Rəfiqə xanıma yazmışam.

F ə r h a d. Tamamilə doğrudur.

Ə m i n. Nə üçün mənim zərfimi açıb oxumusunuz? Sizin bu hərəkətiniz sovet adamının mənəvi prinsiplərinə ziddir.

F ə r h a d (*gülümsəyərək*). Məktubu mən açmamışam. Hardan aldığımı isə deyəcəyəm. Tələsməyin. Cavab verin.

Ə m i n. Axı nə cavab verim? Rəfiqə xanım hara, Qaşqay hara? Bu mənfur simanın adını dilimə gətirəndə qəzəbimdən titrəyirəm. Doğma dövlətimizin iqtisadi qüdrətini zəiflətmək üçün fabrikimizi yandıran bir xəbislə Rəfiqə xanımın adını yanaşı çəkmək? Sizdə insaf yoxdurmu? Mənim nəzərimdə Qaşqay xəyanət mücəssəməsi, Rəfiqə isə gözəllik və səadət nümunəsidir!

K ə r i m (*özünü saxlaya bilməyərək*). Sağ ol, Əmin. Əhsən! (*Fərhada*) Yoldaş Kamalov, mən tamamilə rəsmi deyirəm: qızım Rəfiqə Qaşqayı nəinki sevmir, hətta ona nifrət eləyir!

F ə r h a d. Vətəndaş Rəhimli! Rəfiqə xanım heç birinizi vəkil eləməyib.

K ə r i m. Canım-gözüm, bu nə danışır! Olmaya sizi vəkil eləyib?

F ə r h a d. Məni də yox. Amma bu zərfi mənə verən odur!

K ə r i m. Necə?!.

F ə r h a d. Bəli, bəli. Qızınız öz məhəbbətini sizdən gizlədir, amma məndən gizlətmir! (*Əminə*) Mənim fikrimcə sevgi məktubu yazmaq qəbahət deyil... Elə düşünməyin ki, hüquqşünaslar ülvi duyğulardan məhrum, kobud, daşürəkli insanlardır. Xeyr. Mən istərdim ki, Rəfiqə xanım kimi nadir təbiətli qızlarımız sevib bəyəndiyi adamlara qovuşsunlar... Amma sizin bu məktubunuzdan görünür ki, o sizi sevmir. Bəli, bəli, sevmir, vətəndaş Bəxtiyarov. Alın, oxuyun!..

Ə m i n. Lazım deyil. Mən öz sözlərimi yaxşı xatırlayıram.

F ə r h a d. Elə isə qoy Rəhimli eşitsin. (*Məktubu oxuyur*) "Rəfiqə, əzizim, mən bu soyuqluğunuzu görəndə, Cəlal Qaşqaya lənət yağdırıram. O hələ də bizim aramızda bitmiş tikan koluna bənzəyir". Eşidirsinizmi? Doğrudur, bu sözlər o qədər orijinal deyil, siz bunları "Əsli və Kərəm" dastanından iqtibas eləmisiniz, amma fikrinizi anlamaq mümkündür: Rəfiqə xanım sizi yox, Qaşqayı sevirmiş!

Ə m i n. Siz bu məktubu alıb oxuyanda heç utanmadınızmı? Başqasının sirləri ilə maraqlanmaq... Bu dövrümüzün etikasına uyğundurmu?

F ə r h a d. Dövrümüz... Etika... Nə qədər mənalı sözlərdir. Amma siz, vətəndaş Bəxtiyarov, unutmayın ki, müstəntiq həqiqət naminə hər bir sirlə maraqlanmalıdır. O bəzən xirtdəyəcən çamurluğa da batmağa məcbur olur. Lənətə gəlmiş xüsusi mülkiyyət hissi cinayət də törədir, cani də... Müstəntiq, caninin keçdiyi yolları gərək addım-addım, qarış-qarış gəzsin. Budur onun müqəddəs devizi!.. O, qan izinə rast gələndə, hədədən, ölüm təhlükəsindən çəkinib, yolundan geri dönə bilməz! Mərdlik və səadət – budur onun ən böyük tanrısı!..

K ə r i m. Tutaq ki, mənim qızım Cəlal Qaşqayı sevirmiş. Sonra? İndi ki, sevmir...

F ə r h a d. Siz nə qədər səbirsizsiniz, vətəndaş Rəhimli. Təsadüfən, ananız sizi yeddi aylığınızda doğmayıb? (*Gülür*)

K ə r i m. Zarafatın yeri deyil!.. Hələ bir gülürsünüz də!

K ə r i m. Yox, yox!.. O mənim alın tərimlə, qanımla, illər boyu, gecəli-gündüzlü, istirahət bilmədən yaratdığım fabriki yandıran qəddar bir canini sevə bilməz!

F ə r h a d. Siz ata da olsanız, bu ixtiyarı qızınızdan ala bilməzsiniz... Özünüzü nə üçün aldadırsınız?

K ə r i m. Ah, bu qızlar... Atalar yaxşı deyib: "Qız yükü, duz yükü".

F ə r h a d. Mən olub-keçmiş hadisələri yadınıza salmaq üçün, hamınızı 1954-cü ilə qaytarmalıyam. Qulaq asın, sizi bu ərizənin məzmunu ilə tanış eləyim. (*Kağız qovluğundan əllə yazılmış bir material çıxardır, aramla oxumağa başlayır*) Mən atalar sözü ilə başlamaq istəyirəm: "Doğruya zaval yoxdur, çəksələr min divana". O vaxt mən ipək fabrikində baş mühəndis idim. Əmin Bəxtiyarovla mənim aramda ciddi münaqişə başlanmışdı. Təsadüfən, bir hadisə bu toqquşmanı daha da şiddətləndirdi. Bəxtiyarov Əsmər adlı bir qızla görüşürdü...

İKİNCİ PƏRDƏ

ÜÇÜNCÜ ŞƏKİL

Yarımqaranlıq küçə. Əmin Bəxtiyarov təkdənbir arxasına baxa-baxa gedir, Əsmər onun ardınca gəlir.

F ə r h a d (*səhnə qabağında*). Elə zənn eləməyin ki, mən o vaxt burdaydım. Yox. Mən də sizinlə bərabər indi 54-cü ilə qayıtmışam. Yanğından bir neçə gün əvvəl onlar fabrikdən xeyli aralı, hücrə və qaranlıq bir küçədə görüşdülər.

Ə s m ə r. Əmin, dayan!

F ə r h a d. Əsmər, ucadan çağır. Qoy başqaları da eşitsin. Bəxtiyarov utandığından yox, qorxusundan dayanacaq.

Ə s m ə r. Dayan deyirəm, Əmin!..

F ə r h a d. Bax, belə. Görürsünüzmü, mən haqlıyammış. O dayandı.

Ə m i n (*Əsməri yalnız indicə tanıyırmış kimi*). Hə, sənsən? Qaranlıq küçədə tək neyləyirsən? Sən ki, konsertdən fəhlələrlə bir çıxdın. Səni niyə evinizə ötürmədilər?

Ə s m ə r. Mən özüm onlardan ayrıldım. Burda dayanıb səni gözləmək istədim.

Ə m i n. Məni nə üçün gözləyirsən?

Ə s m ə r. Sözüm var. Üz-gözünü nahaq əyirsən. Mən səndən qorxmuram. Yaxşı qulaq as, Əmin. Sən alçaqsan!..

Ə m i n. Yavaş... Fəhlə ki, fəhlə. Ədəb yox, mədəniyyət yox!

Ə s m ə r. Sənin kimi "mədəni" olmaqdansa, çöldə heyvan kimi ot otlamaq yaxşıdır.

Ə m i n. Vay, sənin dilin nə yaman açılıb?.. Böyük alman filosofu İmmanuil Kantın transendental fəlsəfəsinə görə, heyvanla insanın fərqi...

Ə s m ə r. Kant da başına dəysin, onu fəlsəfəsi də!

Ə m i n. Avamlığa bax... Yaxşı, gələrsən evə, orda danışarıq.

Ə s m ə r. Mən bir də sənin evinə getməyəcəyəm.

Ə m i n. Səbəb?

Ə s m ə r. Hələ soruşursan da?.. İkinci dəfə təhqir olunmaq istəmirəm.

Ə m i n. Təhqir? Ən qəddar düşmənim belə sənin bu sözünə inanmaz.

Ə s m ə r. İnanmaz, çünki səni tanımaq çətindir. Sən sifətdən göyçəksən, ürəkdən çirkin.

Ə m i n. Dedim ki, gəl evə, orda danışaq.

Ə s m ə r. Dünən gəlmişdim. Kaş ayaqlarım sınaydı... Qapını döydüm, açmadın.

Ə m i n. Evdə yoxdum.

Ə s m ə r. Yalan deyirsən.

Ə m i n. Mən – yalançı? Belə ağır yükün altına heç vaxt girməmişəm.

Ə s m ə r. Bu yükü üstündən götürsələr, bir adın qalar, bir də familin!

Ə m i n. Vay, bu sözləri hardan öyrənmisən?

Ə s m ə r. Sənin alman filosofundan. Onun hər barədə sözü var. Amma səni yaddan çıxardıb...

Ə m i n. Uzatma. Dedim ki, evdə yoxdum.

Ə s m ə r. Qapın içəridən bağlı idi. Dedim, bəlkə yorulub yatmısan. Küçədə bir saatdan çox gözlədim. Soyuqda, qaranlıqda...

Ə m i n. Bax, bu doğrudur. Sonra?

Ə s m ə r. Elə bildim yuxudayam, məni qara basır. Gözlərimə inanmaq istəmədim. Gördüm sənin evindən çıxan qadın...

Ə m i n (*sanki dəhşətə gələrək*). Qadın?

Ə s m ə r. Bəli, bəli, qadın!..

Ə m i n. Sən dəli olmusan?

Ə s m ə r. Əgər bunu başqası deyəydi, inanmazdım. Mən özüm o qadınla üz-üzə gəldim. Ömrümdə birinci dəfə kobud söz də işlətdim.

Ə m i n. Doğrudan da, səni qara basıb, Əsmər.

Ə s m ə r. Mən o qadına dedim...

Ə m i n. Yuxuda?

Ə s m ə r (*çılğın*). Yox!..

Ə m i n. Sus!.. Aləmi bura yığmaq istəyirsən?

Ə s m ə r. İndi mən öz doğma anamın da üzünə baxa bilmirəm. (*Ağlayır*)

F ə r h a d (*səhnə qabağında*). Ağlayırsan, Əsmər?

Ə s m ə r (*özünü ələ alaraq*). Yox, ağlamayacağam! Səndən ötrü göz yaşı?.. Dəyməz... Əxlaqsız!

Ə m i n. Qışqırma deyirəm. Özün cəhənnəm, məni rüsvay eləyirsən...

Əsmər. Nə dedin? Özün cəhənnəm? Kaş insanda elə hünər olaydı ki, başqasının üzünə baxan kimi necə adam olduğunu biləydi. Özü də dərhal. Əgər mən bunu bacarsaydım, sənin yalan dillərinə aldanmazdım.

F ə r h a d. Elə bu? Sən deməyə söz tapmırsansa, əlin var. Heç olmasa Əminə tərs bir şillə çək. Vəd eləyirəm ki, bunun üçün sənə cəza verilməyəcək. (*Əsmər Əminə şillə vurur*) Bax belə!

Ə s m ə r. Alçaq!.. Mən səni bax, bundan ötrü görmək istəyirdim! (*Sürətlə gedir*)

F ə r h a d. Sizə elə gəlməsin ki, onu mən öyrətdim. Yox, Əsmər mənim səsimi eşidə bilməzdi... O, ürəyinin qəzəbini yalnız bu cür soyuda bilərdi... Bu hadisədən bir neçə gün keçdi. Əsmər daha fabrikə qayıtmaq fikrində deyildi. Əmin Bəxtiyarova rast gəlmək istəmirdi. Amma fabrikin baş mühəndisi Cəlal Qaşqayı görməyə ehtiyac duyurdu. Əsmər dərdini yalnız ona açıb deyə bilərdi. Qaşqaya ürəkdən inanırdı...

DÖRDÜNCÜ ŞƏKİL

İpək fabrikində bir-birilə yanaşı iki otaq. Solda müdirin, sağda isə baş mühəndisin kabineti. Cəlal Qaşqay stolun dalında oturub, nə isə yazır. O, içəri girən Əsmərin ayaq səslərini eşidib başını qaldırır. Üzü yanmış, iri qara gözləri mərd və aydın bir ifadə ilə baxan, otuz beş-otuz altı yaşlarında, iri taxtalı bir kişidir.

C ə l a l. Əsmər, sən xəstə deyildin?

Ə s m ə r. İndi də xəstəyəm, Cəlal qardaş.

C ə l a l (*ayağa qalxıb ona tərəf gedir, əl verir, gətirib stolunun qabağındakı kürsüdə oturdur*). Həkim gəlmişdimi?

Ə s m ə r. Mənim xəstəliyimə həkimin köməyi dəyməz. Mən bədbəxt olmuşam.

C ə l a l. Bu nə sözdür, qız? Bədbəxt o adamdır ki, özündən başqa heç kimə xeyri dəymir. Sən hər gün toxuduğun ipəklə yüzlərcə insana fərəh gətirirsən. Bir azdan ali məktəbə gedəcəksən. Oxuyub mühəndis olacaqsan... Nə üçün özünü bədbəxt sayırsan?

Ə s m ə r. Bunu sənə deyirəm, Cəlal qardaş, sirrimi təkcə sənə açıram. Bəxtiyarov məni aldatdı... Mən rüsvay oldum... (*Ağlayır*)

C ə l a l (*donub qalır. Əsmərin sözlərini düz eşitdiyinə inanmır*) Rüsvay? Mühəndis Bəxtiyarov?

Ə s m ə r (*hıçqırığını güclə boğaraq*). Mən bəlkə də sənin yanına gəlməzdim, şikayət də eləməzdim... Ancaq istəmirəm ki, o sizi də aldatsın. Kərim dayı da, sən də onu yaxşı tanımamısınız... Ehtiyatlı olun. Mən onu xeyirxah, nəcib adam bilirdim. Amma onun sözü bir, əməli başqadır. (*Ayağa qalxır*) Nahaq ağlayıram. Mən doğrudan acizəmmiş...

C ə l a l. Bax, bunu düz deyirsən... Əyləş, əyləş. Gözləri qızarıb; belə getsən, hamı görəcək, hamı maraqlanacaq.

Ə s m ə r. Ərizə yazıb katibəyə vermişəm. Xahiş edirəm məni... Mən Bəxtiyarovla üz-üzə gəlmək istəmirəm. (*Bu vaxt Əmin müdirin kabinetinə girir. Əsmər aradakı qapıdan onu görür*)

C ə l a l. Fabrik onun deyil, sən heç yana getməyəcəksən!

Ə s m ə r. Yox, daha mən fabrikdə qala bilmərəm. Sağ ol, Cəlal qardaş. Mən səndən razı gedirəm. (*Gedir. Cəlal onun ardınca baxıb sükut edir. Əmin diqqətlə dinləyir*)

F ə r h a d (*səhnə qabağında*). Qaşqay, Əmin Bəxtiyarovun hərəkətlərindən onsuz da şübhələnməyə başlamışdı. Lakin onun bu dərəcədə pozulduğunu ağlına belə gətirmirdi. Güman eləmirdi ki, məsum qızların ismətini tapdalamağa cəsarəti çatar.

Ə m i n (*Cəlalın yanına keçir*). Sənə nə olub, Cəlal, niyə belə tutqunsan?

C ə l a l (*onun sözlərini dərk etməyərək, ağır bir nəzərlə baxa-baxa*). Sən namuslu adamsanmı, Əmin?

Ə m i n. Söhbətinizi eşidirdim. Hər şey üçün əsəblərini korlama.

C ə l a l. Doğma qardaşım da olsan, belə rəzil hərəkətin üçün səni bağışlamaram.

Ə m i n. O dedi, sən də inandın?

C ə l a l. Əsmər kimi ismətli bir qız heç kimə böhtan ata bilməz, xüsusən özünə!

Ə m i n. Mən sənin yanına daha mühüm bir iş üçün gəlmişəm.

C ə l a l. Bu saat mənim nəzərimdə Əsmərin taleyindən mühüm iş yoxdur.

Ə m i n (*kinayəli*). Doğrudanmı?

C ə l a l. Kənddən-kəsəkdən min əziyyətlə topladığımız qızları işdən qaçırdan bu cür ədəbsiz rəftar deyilmi?

Ə m i n. Bilirsən nə var? Sən nə qədər klassik demaqoq olsan da, mənim gözümə kül üfürə bilməzsən!.. Mənə bata bilməyəcəksən. Kərim dayı mənim xətrimi dünyalar qədər istəyir. Rəfiqə xanım gecitezi mənə "hə" deyəcək, sənin planların alt-üst olacaq.

C ə l a l. Bu söhbətləri burax!

Ə m i n. Kərim dayı dünyasında sənə qız verməz.

C ə l a l. Bu fitnəni uydurmaqda məqsədin nədir? Mən Rəfiqə üçün elçi göndərmək fikrində olmamışam.

Ə m i n. Bəs nə üçün ayağımın altını qazıyırsan?

C ə l a l. Ayrı sözün yoxdursa, gedə bilərsən.

Ə m i n. Var. Araya söz qatdın, deməyə imkan vermədin... Fəhlələr protest eləyəcəklər.

C ə l a l. Nə üçün?

Ə m i n. Əmr verib şablonları dəyişdirmisən.

C ə l a l. Bəli. Peşman da deyiləm. İndi biz eksport üçün işləyəcəyik.

Ə m i n. Qədim bir məsəl var. Mən onu bir az müasirləşdirmişəm: "Allah birini cəzalandırmaq istəyəndə, əvvəlcə onu ağıldan məhrum eləyir". Sənə bu əmri kim verib?

C ə l a l. Heç kim. Mən hər barədə yuxarıdan əmr gözləmirəm. Arzum budur ki, mallarımız hansı ölkəyə göndərilsə, şöhrəti dillərə düşsün!

Ə m i n. Aha, belə söylə... Demək, Moskvadan buraya gələndə qarşına məqsəd qoymusan. Cəbhədə aldığın ordenlər azlıq edir. Görünür, iki cəbhənin qəhrəmanı olmaq fikrindəsən.

C ə l a l. Bəs insan nə üçün yaşayır? Elə bircə yeyib-yatmaq üçün?

Ə m i n. Fəhlələrə özün cavab ver. Kərim dayını da, məni də bu həngaməyə qarışdırma.

C ə l a l. Əgər məsuliyyətdən qorxursansa, ərizə yaz gətir, əvəzinə adam tapılar. Ərizə yazmasan, mən özüm əmr verəcəyəm!

Ə m i n. Əmini işdən çıxardan hələ anasından olmayıb!.. (*Müdirin kabinetinə keçir*)

C ə l a l. İliyinə qədər pozulub. Onu daha fabrikdə saxlamaq mümkün deyil!.. (*Gedir*)

F ə r h a d (*səhnə qabağında*). Qaşqay, Əmin Bəxtiyarovun çox şübhəli bir haqq-hesabla məşğul olduğunu hiss eləyirdi. Onun əliəyri adamlarla xosunlaşdığını az görməmişdi. Lakin bu xüsusda danışa bilmirdi. Çünki əlində tutarlı bir dəlil yox idi. Əmin Bəxtiyarov isə onun şübhələndiyini duymamış deyildi. Buna görə də Rəfiqə əhvalatını uydurmuşdu ki, Cəlalın guya qərəzli olduğunu sübut edə bilsin.

Ə m i n (*öz-özünə*). Cəlal Qaşqay canıma lərzə salır. Bəlkə parçaları satdırmağımdan xəbəri var? Bu tərəfdən də tərs kimi Əsmər məni qılınclayacaq. Yox, bir gün belə gecikmək olmaz. Bütün izləri itirmək lazımdır. Mən Cəlalı qabaqlayıb Əsməri Kərim dayının gözündən salmalıyam... Nə deyəcəyəm?

Pauza

Qısa bir cümlə. "Üzdən həyalı görünməyinə baxmayın, çoxdanın əxlaqsızıdır, indi də özünü mənə calamaq istəyir!".

F ə r h a d (*səhnə qabağında*). Əmin Bəxtiyarov! Məsum bir xilqətə böhtan atmaq? Hanı sizin vicdanınız?

Ə m i n (*öz-özünə*). Vicdan?! Nədir vicdan? Köhnə, çürük bir məfhum. Ancaq Əsmər üzümə dursa, məni vicdansızlıqda təqsirləndirsə? Hər halda Kərim dayı mənə inanacaq. Belə sadəlövhləri aldatmaq üçün böyük hiyləyə ehtiyac yoxdur.

R ə f i q ə (*gəlir*). Yoldaş Bəxtiyarov, atam hanı?

Ə m i n. Şəhər komitəsində.

R ə f i q ə. Dünəndən evə gəlməyib. Nigaranıq.

Pauza

Ə m i n. Rəfiqə xanım, deməliyəm ki, başa düşmədim.

R ə f i q ə. Nəyi, yoldaş Bəxtiyarov?

Ə m i n. Mənə salam vermədiniz. Niyə belə kəmiltifatsınız?

R ə f i q ə (*qeyri-müəyyən bir ifadə ilə*). Sizi görəndə hər şey yadımdan çıxır.

Ə m i n. Mənə qarşı qəzəbinizin çoxluğundan?

R ə f i q ə. Səbəbini soruşmayın.

Ə m i n. Soruşmağa məcburam. Əgər bayırdan gələn mən olsaydım, bunu tələb etməyə haqqım yox idi.

Pauza

R ə f i q ə. Cəlal Qaşqay buradadırmı? (*Baş mühəndisin kabinetinə baxıb qayıdır*) Yoxdur. Hara gedib görəsən?

Ə m i n. Özünüz baldan şirin, cavabınız zəhərdən acı.

R ə f i q ə. Mənim nəzərimdə kompliment kəsərsiz silahdır. Pas atmış mətbəx bıçağı kimi.

Ə m i n. Düz deyirsiniz. Acı söz qızları daha çox cəzb eləyir. Təəssüf ki, mən belə sözləri deməyə alışmamışam.

R ə f i q ə. Cəlal Qaşqay hara gedib görəsən?

Ə m i n. Qaşqay dilinizdən düşmür. Siz – mələk, Qaşqay – meymun. Yoxsa ona vurulmusunuz?

R ə f i q ə. Bilmək istəyirəm: siz nə üçün həmişə atamın kabinetində olursunuz? Burda nəyin keşiyini çəkirsiniz?

Ə m i n. Birdəfəlik deyin ki, meymuna tamaşa eləmək sizə daha çox zövq verir.

R ə f i q ə. Belə olsaydı, onda bütün günü sizə tamaşa edərdim.

Ə m i n. Oğlanların kobudluğuna birtəhər dözmək olar, amma zərif qızlar belə sözləri deyəndə...

R ə f i q ə. Dözə bilmirsiniz, eləmi?

Əm i n. Mən sizi sevirəm, Rəfiqə xanım.

R ə f i q ə. Nə üçün?

Ə m i n. Qəribə sualdır. Sevirəm, çünki gözəlsiniz.

R ə f i q ə. Mən sizi sevmirəm.

Ə m i n. Nə üçün?

R ə f i q ə. Çünki gözəl deyilsiniz.

Ə m i n. Bu sözü ilk dəfə sizdən eşidirəm. Mən çirkinəm?

R ə f i q ə. Bəli, təəccübünüz yersizdir. Siz meymundan da çirkinsiniz. (*Sürətlə gedir*)

F ə r h a d (səhnə qabağında). Bu cavab Əsmərin şilləsindən də bərk dəydi, lakin Əmin heç bir ağrı duymadı.

Ə m i n (*öz-özünə. İnamla*). And içərəm ki, onun Cəlala məhəbbəti kitabdan gəlmədir. O, Dezdemonaya təqlid eləyir. Orijinal görünmək istəyir... (*Düşüncəli*) Yoxsa doğrudan Cəlalı sevir? Şübhəm var... (*Cibindən çıxardığı boyunbağını gün işığına tutub parıldadır*) Mən əminəm ki, Rəfiqə bunu görsəydi, o acı sözlərin birini də mənə deməzdi. Bəs nə üçün mən bunu ona göstərmədim! (*Rəfiqənin dalınca çıxır*)

C ə l a l (*gəlir*). Bu müdir harda qaldı? (*Telefonun dəstəyini götürüb hara isə zəng etmək istərkən Gümrah gəlir*) Buyur, mənə görə qulluğun?

C ü m r a h. Yoldaş Qaşqay, sizə şikayətim var.

C ə l a l. Kimdən?

G ü m r a h. Bədəl dayıdan. Mühəndis Bəxtiyarovdan. Sizin özünüzdən. Belə də zülm olar? Niyə donluğumdan ayda iki yüz manat tutulsun? Mənim qazancım nədir ki, onun da üçdən birini verməsinlər?

C ə l a l (*zəngi basır*). Əyləş, əyləş, bu dəqiqə öyrənərəm.

G ü m r a h (*kövrələrək*). Atam naxoş, anam da ki, savadsız. Mən onları nə ilə dolandırım?

C ə l a l. Uşaq deyilsən ki? Kövrəlmək nədir? Yekə kişisən. Sənin yaşıdların qəhrəmanlıq eləyib, aləmdə məşhur olurlar. Ayıb deyil?

G ü m r a h. Elələri də var, mənim kimi bivecləri də. Hamı qəhrəman olmaz ki?

Katibə gəlir.

C ə l a l. Baş mühasibi çağırın. Maaş cədvəlini də gətirsin.

K a t i b ə. Baş üstə. (*Gedir*)

G ü m r a h. Belə insafsızlığı görəndə, adamın ürəyi dözmür. Axı, tək mən olsaydım, yenə dərd yarı idi. Bütün sex narazılıq eləyir.

Bədəl Sadayev gəlir.

C ə l a l. Maaş cədvəlini gətirmədin?

B ə d ə l. Xeyr.

C ə l a l. Niyə?

B ə d ə l. Camaata maaş verilir.

C ə l a l. Nə üçün bu oğlanın maaşından iki yüz manat tutmusunuz?

B ə d ə l. Brakı var.

G ü m r a h. Yoldaş Qaşqay, bu nə deyir? Hələ mənim əlimdən brak mal çıxmayıb. Doğrudur, mən özüm bivecəm, qəhrəmanlıq əlimdən gəlmir, amma dünyasında brakım olmaz.

C ə l a l. Malları özüm yoxlayacağam. (*Gümraha*) Sən get, qanunsuz bir qəpiyin də tutulmayacaq.

B ə d ə l. Adın nədir?

G ü m r a h. Mənim?

B ə d ə l. Bəli, sənin.

G ü m r a h. Gümrah.

B ə d ə l. Sənin nəyin gümrahdır? Bu boyda-buxunda da Gümrah olar? Ada bax. Gümrah!..

G ü m r a h. Əşi, atam-anam qoyan addır, mən neyləyim?

C ə l a l (*hər ikisinə*). Gedin. (*Bədələ*) Camaatı bizdən narazı salmaq da təzə metoddur?

Gümrah gedir.

B ə d ə l. Heç bilmirəm, neçə ağamız var. Bu fani dünyada Əfqanıstanınsa padşahı ola bilmədik. Hər yerindən qalxan bizi qapazlayır.

C ə l a l. Necə, necə? Əfqanıstan hara, sən hara?

B ə d ə l. Əşi, bir sözdür deyirəm də. Elə o saat padşah olmadım ki?

C ə l a l. Sən iş vaxtı da içirsən?

B ə d ə l. Yox içməmişəm... Hafiz Şirazi deyir ki, mən ömrümdə bir dəfə möhkəm içmişəm, yəni lül-qəmbər olub yıxılanacan. Amma hər gün içməyim paxmel üçündür.

C ə l a l. Səni bir də bu halda görsəm, öz bəxtindən küs.

B ə d ə l. Əgər məndə bəxt olsaydı, buxalter yox, padşah olardım də. (*Gedir*)

C ə l a l. Hiyləgər tülkülər!.. İndi də bu yolla fəhlələri narazı salmaq istəyirlər! (*Telefonla zəng eləyir*) Şəhər komitəsidir? Yoldaş Rəhimlin istəyirəm. Getdi? Çox sağ olun. (*Dəstəyi yerindən asır*)

R ə f i q ə (*gəlir*). Xoş gördük, Cəlal. (*Hərarətlə əl verir*) Atam dünəndən evə gəlməyib. Bura zəng eləməkdən yorulmuşuq. Cavab da vermir...

C ə l a l. Məruzəyə hazırlaşırdı... Bütün gecəni tək o yox, mən də yatmamışam... Bir qədər gözləyin, bu saat gəlir.

R ə f i q ə. Bəs siz... Mənə nə isə göstərmək istəyirdiniz...

C ə l a l. Hə... Xahiş eləyirəm, dayanın... Vaxtınız varsa...

R ə f i q ə. İşdən yenicə gəlmişəm, heç yana tələsmirəm.

Pauza.

Əsməri gördüm. Məndən iş istəyirdi. Ona neyləmisiniz?

C ə l a l (*tutularaq*). Ərizə verib... Mən onun fabrikdən getməyinə razı deyiləm. Ən mahir toxucumuzdur.

R ə f i q ə. Dedim ki, atam da səni buraxmaz. Uşaq kimi ağladı... Kim isə xətrinə dəyib... Nə varsa, siz də əsəbiləşmisiniz...

C ə l a l (*papiros yandırır. Qəzəbdən əli titrəyir*). Adamları tanımaqda olmur. Üzlərinə baxanda deyirsən, dünyada belə mədəni, belə nəzakətli insanlar az tapılar, amma əslində...

R ə f i q ə. Kimi deyirsiniz? Əsməri?

C ə l a l. Yox, Əsmər barədə belə sözləri deməyə mənim dilim varmaz. Mən özgə adamları deyirəm. Atanızı da, məni də aldadanlar var. Əvvəllər düşünürdüm ki, bəlkə yanılıram, ancaq bu gün hər şey mənə aydın oldu... Əmin Bəxtiyarovu yaxşı tanyırsınızmı?

R ə f i q ə. Şəhərimizdə onu tanımayan yoxdur.

C ə l a l. O mənada soruşmuram. Necə adamdır?

R ə f i q ə. Nə deyim, Cəlal? Mənə elə gəlir ki, Bəxtiyarovu tanımaq o qədər də asan deyil. Hər halda onunla ehtiyatlı dolanın. Bu saat fabrikin bağçasında gəzinirdim. Yandan çıxıb, ordan-burdan danışdı. Sonra mənə bir boyunbağı göstərdi. Deyir ki, nişan üçün alıb... Əlli min manata... Sizcə bu pullar hardandır?

Pauza.

Deyəsən atam gəldi.

K ə r i m (*gəlir*). Aha, qızım da burdadır... İclaslar məni lap həkdən saldı. Gəl otur, qızım.

C ə l a l. Yoldaş Rəhimli, bağışlayın... Qızınızla söhbətinizə mane oluram. Sizə bir sualım var.

K ə r i m. Buyur, Cəlal, buyur.

C ə l a l. Maaşların tutulmağından xəbəriniz varmı?

K ə r i m. Bəxtiyarov məlumat vermişdi. Brakların cəriməsi...

C ə l a l. Məni bağışlayın. Əmin Bəxtiyarov mənim tapşırığımla görülən hər bir işə mane olur, hər dəfə də sizin adınızdan danışır.

K ə r i m. Məsələn, nə deyir?

C ə l a l. Guya siz də təzə çeşidləri bəyənmirsiniz. Guya onların yarıdan çoxunu brak sayırsınız.

K ə r i m (*təəccüblə*). Mən?.. Görmədiyim bir şeyi necə bəyənməyə bilərəm? Hanı o mallar?

C ə l a l. Doğrudur, Əmin Bəxtiyarov fabrikdə çoxdan işləyir, ali məktəbi də məndən əvvəl qurtarıb, amma bu heç də meyar ola bilməz. O, fabrikin geridə qalmış, mühafizəkar adamlarını başına toplayıb, hər addımda işə əngəl törədir.

K ə r i m. Yoldaş Qaşqay, düzünü deyim ki, bu cür ikitirəlikdən xoşum gəlmir. Ümumi işin xətrinə adamlarla dil tapıb, bir-birimizə kömək eləsək, daha yaxşı olmazmı?

C ə l a l. Üzr istəyirəm, kollektivə qəsdən ikitirəlik salan adamlarla dil tapmaq çətindir. Əgər şüursuzluqdan belə eləsəydi, buna birtəhər dözmək olardı. Ancaq məsələ burasındadır ki, Bəxtiyarov bilə-bilə, qəsdən aləmi qarışdırır. O bunsuz yaşaya bilmir... Mən onun fabrikdə qalmağına razı deyiləm!

K ə r i m. Demisən ərizə verib getsin?

C ə l a l. Bəli, demişəm. Sözümün də üstündə möhkəm dururam.

K ə r i m. Məsləhət deyil, yoldaş Qaşqay.

C ə l a l. Elə isə, mən gedirəm!

Pauza

K ə r i m (*gülümsəyir*). Yəqin sən də əsəbiləşmisən, o da. Bu barədə daha arxayın bir vaxtda danışarıq... Bəs təzə çeşidli mallar hanı?

C ə l a l. Bu saat gətirəcəklər.

K ə r i m (*incə bir kinayə ilə*). Demək indi eksport üçün işləyirik, hə?

C ə l a l. Bunu sizə kim dedi?

K ə r i m. Əmin Bəxtiyarov. Həyətdə rastlaşdıq.

C ə l a l. Simsiz teleqraf da belə işləmir.

K ə r i m. Bəs parçalar niyə gecikdi?

C ə l a l. Boyaları yaxşı qurumamışdı. Gözləməli olduq.

Fəhlələr və ustalar ipək parçaları gətirib stolun üstünə sərirlər. Əmin Bəxtiyarov hamıdan sonra gəlir.

K ə r i m. Bax, indi fikir demək olar.

C ə l a l. Rəfiqə xanım, mən sizin zövqünüzə inanıram. Buyurun, siz də baxın.

K ə r i m (*parçaları diqqətlə gözdən keçirərək*). Keyfiyyətinə heç bir sözüm yoxdur. Əhsən, əhsən!.. Əvvəlki növlərlə heç müqayisə eləmək olmaz. Bircə şeyə təəssüflənirəm.

R ə f i q ə (*təəccüblə*). Nəyə ata?

K ə r i m. Bu çeşidlər əvvəlkilərə nisbətən çax baha başa gəlir, qızım.

R ə f i q ə. Yəqin ki, baha da satılacaq, elə deyilmi?

C ə l a l. Yoldaş müdir, əgər etirazınız yoxdursa, əvvəlcə Rəfiqə xanımın rəyini dinləyək. Bir neçə anlığa onu gələcək müştərilərimizin nümayəndəsi hesab eləyək.

K ə r i m. Hə, necədir, qızım?

R ə f i q ə (*parçaların birini götürüb işığa tutur və bədəninə dolayır*). Atacan, əgər sən də mənim zövqümə inanırsansa, bu mallar bizim fabrikimizə dünya şöhrəti qazandıra bilər. Həm sadə, həm də yaraşıqlı!

Ə m i n (*Rəfiqənin sözlərinin səmimiliyinə inanmadığını bildirən kinayəli bir ifadə ilə*). Siz bunları doğrudanmı bəyənirsiniz?

R ə f i q ə. Bəyənmək azdır, yoldaş Bəxtiyarov. Bu xəsis boyaların gözəl ahəngini yaratmış rəssam qarşısında mən ehtiramla baş əyməyə hazıram.

Ə m i n. Mən sizin incə zövqlü bir xanım olduğunuzu güman eləyirdim. Bu boyaları xəsis deyil, yoxsul adlandırmaq daha düzgün olardı. Bir də, bu parçalar modda deyil.

R ə f i q ə. Ola bilər... Ancaq bizim fabrikimiz insanların zövqünü yüksəldən mallar buraxırsa, biz bunu yalnız alqışlaya bilərik... Unutmayın ki, rəngin çoxluğu şərt deyil. Əsil məharət – az rənglə zəngin hisslər oyatmaqdır. Bu parçaların gözəlliyi də elə bundadır.

K ə r i m (*qızının dərrakəsindən vəcdə gəldiyini gizlətməyərək*). Əmin, oğlum, Rəfiqəyə dil yetirə bilməzsən.

Ə m i n. Görürəm, görürəm, o, təzə çeşidlərə bərk vurulub.

R ə f i q ə. Biz həmvətənlərimizə nəfis geyinməyi də öyrətməliyik!

K ə r i m (*daha da ruhlanaraq*). Haqlısan, qızım. Gözəl parçalardır. Adam gərək vicdanla danışsın. (*Fəhlələr və ustalara*) Hə, siz nə deyirsiniz, uşaqlar? Ay usta, sən niyə dinmirsən?

U s t a Ə l i ş. Yoldaş Rəhimli, hamımız həvəslə işləmişik. Bizdən soruşsanız "əla" qiymət verərik. Siz deyin, bəyənirsiniz, ya yox?

K ə r i m. Mənim də fikrimcə əladır! Sağ olun! (*Ustaların əlini bərk-bərk çıxır*)

U s t a S ə m ə d. İki-üç aya maya dəyəri əvvəlkindən də az olacaq. (*Fəhlələrə üz tutaraq*) Elədir, elə deyil, yoldaşlar?

S ə s l ə r. Doğrudur, düz deyirsən!..

C ə l a l. Əgər doğrudursa, bəs nə üçün sizin adınızdan mənə ultimatum verirlər?

U s t a Ə l i ş. Bu nə sözdür, yoldaş Qaşqay?

C ə l a l. Guya siz narazısınız, hətta protest eləmək fikrindəsiniz!

U s t a S ə m ə d. Onu hansı köpək oğlu deyir, yoldaş Qaşqay?

Ə m i n. Eyy, bura küçə deyil. Heç olmasa, qadınlardan utanın!

G ü m r a h. Düz buyurursan. Səməd ədəbsizlik elədi. Ancaq, düzü, mən də bilmək istəyirəm ki, onu hansı donuz oğlu deyir?

C ə l a l. Eşidirsənmi, yoldaş Bəxtiyarov?

Ə m i n. Eşidirəm, eşidirəm. İki-üç nəfər kollektiv deyil.

C ə l a l. Kollektivdən də soruşarıq.

Ə m i n (*Gümraha*). Bəs sən demirdin sexin hamısı narazıdır?

G ü m r a h. Deyirdim.

Ə m i n. Bəs indi niyə tüpürdüyünü yalayırsan?

G ü m r a h. Biz maaş cədvəlindən narazıyıq, bu gözəl çeşidlərin nə günahı var? (*Kərimə*) Yoldaş müdir, bu parçalara brak demək olar?

K ə r i m. Yox, oğul, yox.

G ü m r a h. Elə isə qoy mühəndis Əmin Bəxtiyarov tüpürdüyünü yalasın!

Fəhlələr gülüşürlər.

C ə l a l. Eşidirsinizmi, yoldaş Bəxtiyarov?

Pauza

Mən sözarası demişdim ki, bu malları eksport üçün hazırlayırıq. Əslində, öz vətəndaşlarımızı nəzərdə tutmuşdum.

U s t a Ə l i ş. Yoldaş Rəhimli, Qoy bu malları cəsarətlə eksporta da göndərsinlər. Xarici bazarda fəhlələrimizin, ustalarımızın məharətini görsələr pis olar?

K ə r i m. Düz deyirsən, usta Əliş... Qızım, gedək evə... İclaslar məni lap həkdən salıb...

R ə f i q ə. Cəlal yoldaşa bir neçə sözüm var, ata. Sən get, mən də bu dəqiqə gəlirəm.

K ə r i m (*təəccüblə*). Cəlala?

R ə f i q ə. Bəli, ata...

Ə m i n. Cəlala? Gizlin söz?

BEŞİNCİ ŞƏKİL

Ay işığına qərq olmuş ucqar bir küçə. Tək şabalıd ağacı. Cəlal Qaşqay ağaca söykənib papiros çəkir. Əmin Bəxtiyarov arxa tərəfdə gah görünür, gah da gözdən itir, sanki Qaşqayı öldürməyə fürsət axtarır.

F ə r h a d (*səhnə qabağında*). Yox, Bəxtiyarov Cəlalı öldürmək fikrində deyildi. O, insan qanı tökmək istəmirdi, o, düşmənini ölümdən də dəhşətli bir məğlubiyyətə uğratmaq istəyirdi

Ə m i n (*Cəlala yaxınlaşaraq*). Görüş yerinizi o qədər də bəyənmirəm. Burdan gəlib-gedən çox olur.

C ə l a l. Burda heç kəs yoxdur. Məni kölgə kimi izləyən təkcə sənsən. (*Hirsli*) De görüm fikrin nədir?

Ə m i n. Fikrim – səni izləmək deyil. Mən buraya təsadüfi gəlib çıxmışam. Gəl, barışaq. Etiraf eləyirəm: mən məğlub oldum. Sən güclüsənmiş.

C ə l a l. Fabrik nə müharibə cəbhəsidir, nə də sirk meydanı.

Ə m i n. Müdirimiz də, fəhlələr də sənə tərəfdar çıxdılar. Belə görünür ki, mən haqsızammış.

C ə l a l. Bu azdır. sən fabrikdə nə isə bir cinayət törətmək istəyirsən, yaxud artıq törətmisən.

Ə m i n (*gülərək*). Mən cani deyiləm, fabriki də səndən az sevmirəm.

C ə l a l. Yalandır. Sənin nəfsin cinayət törətməyə bilməz... Düzünü de, nə üçün fəhlələri mənim əleyhimə qaldırmaq istəyirdin?

Ə m i n. Düzünü? Bu saat deyim. Səni yalnız bir adama tanıtmaq istəyirdim.

C ə l a l. Kimə?

Ə m i n. Müdirimiz Kərim Rəhimliyə.

C ə l a l. O məni yaxşı tanıyır.

Ə m i n. Tanısaydı, təzə çeşidləri bəyənib təbrik eləməzdi. Bayaq o, hamıdan çox sevindi. Bilirsənmi nə üçün?

C ə l a l. Sevindi, ona görə ki, xeyirxahdır. İnsan əli ilə yaranan hər nemət ona zövq verir!

Ə m i n. Yox, yanılırsan. Başqa səbəb var... Rəhimli hər şeyə üzdən baxır. İşin məzmunundan çox formasına fikir verir. Təzə çeşidlərin rəngi onun gözlərini qamaşdırdı. Düşündü ki, sən bu uzaq rayon şəhərindəki fabrikə doğrudan da, dünya şöhrəti qazandırmaq fikrindəsən. Amma o səni tanımır. Sözümü kəsmə, gör nə deyirəm. Sən ən cüzi bir iş görəndə də ancaq öz xeyrini fikirləşirsən. Bir arzun üçün

minlərcə Rəhimlini qurban verərsən. Mən çox gözəl bilirəm ki, o bahalı parçalar sənin özünə gərək olub. Axı, sən toya hazırlaşırsan...

C ə l a l. Nə fabrik mənimdir, nə də parçalar.

Ə m i n. Doğrudur, sənin deyil. Əsil məharətin ondadır ki, o parçaları öz xüsusi malına çevirmək fikrindəsən.

C ə l a l. Sən artıq sayıqlayırsan.

Ə m i n (*boyunbağını cibindən çıxardaraq*). Görürsənmi, ay işığında da parıldayır... Ancaq nə olsun ki? Rəfiqə bunu görəndə, nifrətlə məndən üz döndərib getdi. Sən bunu yəqin ki, artıq bilməmiş deyilsən.

C ə l a l. Bilirəm. Rəfiqə dedi. Lakin onu Əsmər kimi kəməndə salmaq sən düşünən qədər də asan deyil. O yaxşı bilir ki, var-dövlət insana zinət vermir!

Ə m i n. Bu sözlərində də zərrə qədər səmimiyyət görmürəm. Sən Rəfiqəni ələ gətirmək üçün bundan on qat, on beş qat bahalı nişan hədiyyəsi almaq fikrindəsən. Elə bir hədiyyə ki, sənin eybəcər sifətini unutdursun.

C ə l a l. Mən sənə alçaq demirəm. Bu sözə heyifim gəlir. Əgər həyatından bezikməmisənsə, rədd ol, get.

Ə m i n. Gəl barışaq, Cəlal Qaşqay. Yox? Demək sülh baş tutmadı. Təəssüf, çox təəssüf. Peşman olacaqsan. Özü də lap tez!.. Eşidirsənmi, Cəlal Qaşqay?.. (*Gedir*)

F ə r h a d (səhnə qabağında). Onları yalnız rəqib adlandırmaq səhv olardı, deyilmi? Aralarındakı uçurum, doğrudan da, həm dərin, həm də qorxulu idi... Bəs Rəfiqə nə üçün gəlib çıxmır? Cəlal! Şərtiniz nə idi?

C ə l a l (*öz-özünə*). Rəfiqə özü məni çağırdı. Bu yeri də o nişan verdi... Aylı-ulduzlu gecə... Tək şabalıt ağacı. Nə isə bir sözü vardı... Əmin Bəxtiyarov məndən intiqam almaq istəyir. Mən onun çirkin əməllərinə mane oluram... İndiyəcən yalnız şübhəm vardı. Boyunbağını görəndən sonra hər şey mənə aydın oldu... Bunlar hamısı fabrikdəki şübhəli haqq-hesabların üzərinə işıq salır.

Pauza.

Yox, Rəfiqə məni sevə bilməz. Bəlkə Əminin hiylələrindən məni xəbərdar eləmək istəyir. Çox ola bilər ki, mənim görmədiyim bir cinayətdən onun xəbəri var... Gəlmədi. Ay bulutlar arasında gizlənir... (*Saatına baxaraq*) Beş dəqiqə gecikir. Mənə nə isə demək istəyirdi. Amma nə? Bu sual mənə rahatlıq vermir. Yox, sevə bilməz. Bu sifət hansı qızın xoşuna gələr? Yox, yox.

F ə r h a d (*səhnə qabağında*). Rəfiqə gəlir. O, ətrafına baxmır. Bəxtiyarovu görmür. Əmin isə, kepkasını gözlərinin üstünə basıb, Rəfiqənin hərəkətlərini oğrun-oğrun müşahidə eləyir. İntiqam hissi onun qəlbini didib-parçalayır.

R ə f i q ə (*gəlir*). Cəlal, çoxdan burdasan?

C ə l a l. Çoxdan.

R ə f i q ə. Səni evimizə aparmaq istəyirdim. Atamı iclasa çağırdılar. Ona görə fikrimdən daşındım.

C ə l a l. Ucadan danışma, Rəfiqə.

R ə f i q ə. O niyə?

C ə l a l. Eşidən var.

R ə f i q ə. Mən elə söz demədim ki, utanım da.

Pauza

Bu gecə ay yaman işıqlıdır.

C ə l a l. Gözəl gecədir.

R ə f i q ə. Gözəl gecədir.

C ə l a l. Demək təzə çeşidlər xoşuna gəldi?

R ə f i q ə. Çox... Amma mən sənə ayrı söz demək istəyirdim.

C ə l a l. Nə söz?

Pauza

R ə f i q ə. Müharibədə tankın yanan zaman ürəyin zədələnməyib ki?

C ə l a l (*onun fikrini başa düşməyərək*). Necə məgər?

R ə f i q ə (*gülümsünür*). Heç, özün bilirsən, mən həkiməm; bu məni tibbi nöqteyi-nəzərdən maraqlandırır.

C ə l a l (*sözləri müstəqil mənada anlayaraq*). Yox, zədələnməyib... Sinəmdə çoxlu qəlpə qalmışdı. Hamısını cərrah çıxartdı. Yalnız biri ürək zirvəsində ilişib... Təkdənbir əziyyət verir. Amma ürəyim sağlamdır. (*Rəfiqənin mənalı-mənalı baxdığını duyaraq*) Görürəm, nə isə kinayəli bir söz deməyə hazırlaşırsan.

R ə f i q ə. Kinayəli?

C ə l a l. Bəlkə demək istəyirsən ki, insan üçün, həm də xoşbəxt olmaq istəyən bir gənc üçün sağlam ürək azdır. Adama sir-sifət də, yaraşıq da lazımdır.

R ə f i q ə. Gözəl, yaraşıqlı, cazibədar bir sifət, eləmi ?

C ə l a l. Əlbəttə. Mən bu məziyyətdən məhrumam. (*Köksünü ötürür*)

Pauza.

R ə f i q ə. Nekrasovun "Rus qadınları" əsərini xatırlayırsanmı?

C ə l a l. Bir zaman oxumuşdum.

R ə f i q ə. Bəyənmişdin, yox?

C ə l a l. Bəyənmişdim... Bunu niyə soruşursan?

R ə f i q ə. Danışmağa söz tapmadığıma görə.

C ə l a l. İnanmıram.

R ə f i q ə. İnan, Cəlal.

Pauza

C ə l a l. Bəxtiyarovun boyunbağısını bəyənmədin, hə?

R ə f i q ə. Sən də deməyə söz tapmırsan?

C ə l a l. Doğrudur, tapmıram.

R ə f i q ə. Yox, inanmıram.

C ə l a l. İnan, Rəfiqə.

Pauza

R ə f i q ə. Bu gecə ay yaman işıqlıdır.

C ə l a l. Səncə bu pisdir, yaxşı?

R ə f i q ə. Yaxşı.

C ə l a l. Məncə pisdir.

R ə f i q ə. Nə üçün?

C ə l a l. Mənim sifətim aydın göründüyü üçün.

R ə f i q ə. Cəlal, əzizim...

C ə l a l. Nə dedin, "Əzizim?"

R ə f i q ə. Nekrasovun qəhrəmanı Sibirin cəhənnəmdən müdhiş şaxtalarında əri ilə görüşəndə neylədiyi yadındadırmı?

C ə l a l. Yadımdadır. Knyaginya Volkonskaya ilk dəfə əri ilə qarşılaşanda, əvvəlcə üzü üstə qapanır, onun qıçlarında kilidlənmiş ağır qandalı öpür... Sən buna inanırsanmı?

R ə f i q ə. İnanıram, Cəlal, inanıram. Məhəbbəti ideal kimi ilahiləşdirən insanların bu hərəkətində təəccüblü bir şey yoxdur.

C ə l a l. Gözlərin yaşarıb... Ağlama. Göz yaşı zəiflik əlamətidir.

R ə f i q ə. Mən də o gözəlin yerində olsaydım, əvvəlcə qandalları öpərdim. Qüvvətli insanlar mənim də idealımdır. Amma sənin ayaqlarında qandal yoxdur.

C ə l a l. Yoxsa buna təəssüf eləyirsən?

R ə f i q ə. Yox, Cəlal. Fikrimi deyə bilmədim. Sənin üzündəki yanıqlar müharibədən yadigar qalmış əsl qəhrəmanlıq rəmzidir. Məgər bu, xoşbəxtlik deyilmi?

C ə l a l. Xoşbəxtlik!.. Yoxsa sən mənə acıyırsan?

R ə f i q ə. Yox, yox!.. Mən səni heç vaxt alçaltmaq fikrində olmamışam! Ürəyində sönməz bir məşəl gəzdirən insan belə təhqirə layiq deyil! Başını qürurlu tut, Cəlal. (*Əlilə onun çənəsini yuxarı qaldırır*) Bax, belə!.. (*Birdən Cəlalın boynunu hərarətlə qucaqlayıb, üzündən öpür və dərhal da yüyürüb gözdən itir*)

Ə m i n (*arxa tərəfdən görünərək*). Əgər Allah varsa, ona min lənət! Rəfiqə kimi dünya gözəli gör bir kimə qismət oldu!

C ə l a l (*heyrətlə*). Sevir?! Mən yuxu görürəm!

Ə m i n. İntiqam dəqiqələri gəlib çatdı. İndi qoy Cəlal Qaşqay tab gətirsin!.. (*Gedir*)

Göy üzünü alov rəngli qüvvətli bir işıq çulğalayır.

C ə l a l. Bu nədir? Hardasa yanğın var? Ah, ürəyim... Elə bil yanan mənim ürəyimdir... Mən kimi gözləyirəm? Ora, ora getmək lazımdır. (*Gedir*)

F ə r h a d (*səhnə qabağında*). Sən haqlısan, Cəlal, sənin ürəyin də od tutub yanır, yanağın da. Sən eşitmədin. Əmin Bəxtiyarov "intiqam dəqiqələri gəlib çatdı" dedi. Fabriki yandırıblar!..

ALTINCI ŞƏKİL

Səhnə qabağında. Kərim Rəhimli, Əmin Bəxtiyarov və ambardar.

K ə r i m. Fabriki yandırdıqları bəs deyil, təzə çeşidli malları da aparıblar. Yüz ton ipək!.. Milyon yarım qiyməti var. Adam dəli ola bilər. Sən neyləmisən, hə?

A n b a r d a r. Kərim dayı, bu nə sözdür? Gəldilər, order verdilər, vəkalətlərini göstərdilər. (*Kağız qovluğunu açaraq*) Budur, baxın, möhür yerində, imza da ki, öz qaydası ilə.

K ə r i m. Mən orderə qol çəkməmişəm! Nə imza, nə möhür?

A n b a r d a r. Orderi Cəlal Qaşqay imzalamışdı.

K ə r i m. Şükür Allaha, deməli malları oğurlamayıblar. Bəs bu Qaşqay özü hanı?

C ə l a l (*məyus halda gəlir*). Mən burdayam, yoldaş Rəhimli. Yolda sinəmdən ağrı qalxdı. Bərk incidir.

K ə r i m. Orderi nə vaxt imzalamısan?

C ə l a l. Hansı orderi?

K ə r i m. Necə yəni hansı? Təzə malları sən buraxdırmamısan? Hamısını aparıblar!

C ə l a l. Yox, mənim bu işdən xəbərim yoxdur... İmza göstərin.

Ə m i n. Necə göstərsin? Bütün idarə yanıb. Görmürsən?

C ə l a l (*kinayəli*). Görürəm. Yaxşı görürəm.

Ə m i n. Şəxsən mənə hər şey aydındır.

K ə r i m. Aydın olan nədir?

Ə m i n. Kor-kor, gör-gör... Cəlal Qaşqay asanlıqla dövlətlənmək üçün malları kimə isə verib, indi də imzasını danır. Sadə, asan bir yol. (*Cəlala*) İdarəni yandırıb, cinayətini ört-basdır eləmək istəyirdin? Kələyin baş tutmadı, hə? Yaxşı ki, anbardar malı buraxanda yanında çox adam varmış... Hamısı da Qaşqayın imzasını görüb... Müqəssir əlimizdən yaxasını qurtara bilməz!

Hamının gözü Qaşqaya zillənir.

C ə l a l (*Əminə*). Müqəssir mənəm?

Pauza

Səndən soruşuram: mənəm müqəssir?.. Bayaq səni öldürmədiyimə peşmanam, xain! (*Əminin boğazından ikiəlli yapışıb boğmaq istəyir*)

K ə r i m. Cəlal, dayan! Sən neyləyirsən?

C ə l a l (*Kərim Rəhimliyə*). Yoldaş müdir, eşitdinizmi Bəxtiyarov nə dedi?

Pauza

Nə üçün cavab vermirsiniz?

K ə r i m. İnsanları tanımaq olmur. Mən nə deyə bilərəm?

Ümumi sükut.

F ə r h a d (*səhnə qabağında*). Yanğın yerinə gələn müstəntiq də Cəlal Qaşqaydan şübhələnməyə başladı. Onun səhvi, Qaşqayın yalnız bu axşam gülümsəyən böyük səadətini əlindən aldı.

ÜÇÜNCÜ PƏRDƏ

YEDDİNCİ ŞƏKİL

İkinci şəkildə gördüyümüz otaq. Axşamüstü. Fərhad, Əmin və Kərim.

F ə r h a d (*əlindəki məktubu oxumaqda davam edir*). "Beləliklə də məni günahlandırdılar. Yalançı şahidlərin hamısı bir ağızdan eyni ittihamı üzümə oxudu. Lakin hansı günahı işlədiyim hələ də mənə bəlli deyildir. Cəlal Qaşqay". (*Kağızı qatlayıb qovluğa qoyur*) Hə, indi nə deyə bilərsiniz?

Pauza

Ə m i n. O, ayrı cür yaza bilməzdi. Heç bir cani öz xoşu ilə təqsirini boynuna almır.

F ə r h a d. Siz nəyə əsasən Cəlal Qaşqayın orderi imzaladığını iddia eləyirdiniz?

Ə m i n. Bunun iddia eləyən, Cəlal Qaşqaydan şübhələnən bir mən deyildim ki? Şahidlərin çoxusu bu fikirdə idi... Kərim dayı, nə üçün ağzınıza su alıb dinmirsiniz? Axı, siz ki, hər şeyi yaxşı xatırlayırsınız...

K ə r i m (*tutqun*). Mən təkcə müstəntiqin suallarına cavab verəcəyəm.

Ə m i n (*məyus halda başını bulayır, nırçıldayır*). Adamları tanımaq nə çətinmiş!.. Heç bilmirəm bu gün sizə nə olub? Özgə vaxtı haqdan, ədalətdən dəm vurardınız. Bəs indi həqiqəti deməyə nə üçün kişiliyiniz çatmır?

K ə r i m. Bura bax, Əmin, belə söhbətlərin yeri deyil. Burda mənim kişilyim müzakirə olunmur. Bildin?

F ə r h a d. Mətləbdən uzaq düşdünüz, Vətəndaş Bəxtiyarov.

Ə m i n (*nəfəsi darıxmış kimi, köynəyinin yaxalığını dartışdırır*). Ax, bu insanlar!..

F ə r h a d. Deyəsən yorulmusunuz. Tənəffüs verə bilərəm.

Ə m i n. Xeyr, mən yorulmamışam. İnsanların vəfasızlığı mənə təsir eləyir.

F ə r h a d. Bəlkə acmısınız, nahar vaxtınızdır?

Ə m i n. Bu cür çək-çevirdən sonra adamda iştaha qalar? (*Əlləri əsə-əsə papiros çıxardır, qutunu Fərhada tərəf uzadır*) İcazə verin!

F ə r h a d. Buyurun, görürəm, yorulmusunuz. Bir qədər istirahət edin. (*Gedir. Qapıda səs-küy qalxır. "Olmaz, olmaz!" səsləri eşidilir. Bədəl və Fərman içəri təpilir. Bədəlin azca səndirlədiyi hiss olunur*)

B ə d ə l. Kərim qağa, qaş-qabağını sallamısan! Yəni elə ciddi bir şey var?

K ə r i m (*istehza ilə*). Yox, burda kos-kos oynayırıq.

B ə d ə l. Əmin, bu nə deyir, oğul?

Əmin dinmir.

B ə d ə l (*Fərmana tərəf dönür*). Deyəsən, axı, işlər fırıqdır... Eh, bu fani dünyada padşahdan-zaddansa olmadıq ki, belə dar gündə kara gəlsin.

F ə r m a n. Mən ki, işləri belə görürəm, padşah da olsaydın, heç nə eləyə bilməzdin.

B ə d ə l. Eləyərdim. Əvvəl başdan bu silisti kökündən ləğv eləyərdim.

F ə r m a n. Nə qədər ki, bu dünya var, silist də var. İnsan çiy süd əmib, heç vaxt yerində farağat oturmayacaq.

B ə d ə l. Baxma, əgər mən padşah olsaydım...

K ə r i m (*əsəbi*). Siz də içməyə vaxt tapmısınız. Balam, görmürsünüz, nə vur-çatlasındır?

B ə d ə l. Kərim qağa, vallah içməmişik, sizin dərdinizi çəkməkdən bir balaca paxmel olmuşuq.

F ə r m a n. Hafiz Şirazi kimi...

B ə d ə l. Füzuli dərd əlindən dağa çıxdı, dedilər bəxtəvər yaylağa çıxdı... Kərim qağa, özün bilirsən, bir çətən külfət sahibiyəm. Elə danışın ki, güdaza getməyim. Axı, mən yazıq siz deyəni eləmişəm.

F ə r m a n. Hə də. Kim eşşək olubsa, sən ona palan olubsan. Sənin nə təqsirin var ki?

B ə d ə l. Adə, mərifətsiz-mərifətsiz danışma, Atan yerində kişidir. (*Kərimdən xəlvət, Əminə*) Ümidim sənədir, ha.

Ə m i n. Mən sizin direktorunuz kimi vəzifəmdən qorxub dostlarımı meydanda tək qoymaram!

B ə d ə l. Bəs necə? Ölsək də gərək bir yerdə ölək. (*Fərmana*) Bax, əsil dost belə olar. Qorxma, adə, bizə heç nə eləyə bilməzlər.

F ə r m a n. Bura bax, Bədəl dayı, məni bu hangaməyə qatma. Mən içəndə sənə yoldaşlıq eləmişəm, ayrı şeydən xəbərim yoxdur!..

M ü s t ə n t i q k ö m ə k ç i s i (*gəlir*). Ay yoldaş, sizə kim lazımdır? Nə üçün icazəsiz bura girmisiniz?

F ə r m a n. Biz elə bildik sorğu-sualı qurtarmısınız.

M ü s t ə n t i q k ö m ə k ç i s i. Axı, sizə kim lazımdır?

B ə d ə l. Bağışlayın, dedilər ki, gözləyin, sizi də çağıracaqlar, amma ha gözləyirik, səs-soraq çıxmır. Dedik xəbər bilək.

M ü s t ə n t i q k ö m ə k ç i s i. Zəhmət olsa da, gərək gözləyəsiniz. Çıxın, orda gözləyin.

B ə d ə l. Baş üstə. Gedək, Fərman. Gözlə deyirlər, gözləyək. Əlacımız nədir? Eh bu fani dünyada... (*Gedirlər*)

F ə r h a d (*gəlir*). Baş mühasibdir, eləmi?

Pauza.

O da az aşın duzu deyil, ha. (*Əminə üz tutaraq*) Beləliklə iki məsələ bizə aydın oldu. Əvvəla, siz Rəfiqə xanımı sevmisiniz. Əgər bir az da dəqiq desək, onunla evlənmək istəmisiniz.

Ə m i n. Bəli sevmişəm, yenə sevirəm.

F ə r h a d. Bu faktı inkar eləmirsiniz?

Ə m i n. Xeyr.

F ə r h a d. İkincisi, Rəfiqə xanımın Cəlal Qaşqaya vurulduğunu biləndən sonra fitnəyə əl atmısınız, hər cür vasitə ilə Cəlalın ayağının altını qazmısınız. Ondan şəxsi intiqam almaq üçün yanğın hadisəsindən məharətlə istifadə eləmisiniz.

Ə m i n. Bunu siz deyirsiniz, mən demirəm. Bunu intiqam adlandırmaq nə dərəcədə doğrudur, özü də şəxsi intiqam? Fabrik – dövlət əmlakıdır. Ona kəc baxanları, öz xeyri üçün onu yandıranları...

F ə r h a d (*sərt*). Vətəndaş Bəxtiyarov!.. Siz suala cavab verin. Müha-zirə oxumağın yeri deyil!

Ə m i n. Fabriki yandıran...

F ə r h a d. Biz yanğının səbəbkarı haqqında ayrıca danışacağıq. Hələlik boynunuza alın ki, Rəfiqə xanımla Qaşqayın məhəbbət macərasından xəbər tutduqda, rəqibinizi nə yolla olur-olsun ləkələmək istəmisiniz...

Ə m i n. Xeyr, mən bu ittihamı qəti rədd eləyirəm!

K ə r i m. Yoldaş Kamalov, izn versəniz, bir şey soruşardım.

F ə r h a d. Buyurun.

K ə r i m (*Əminə*). Fəhlələrin ayağına yalandan brak yazmaqda məqsədin nə idi?

F ə r h a d. Bu mənə aydındır.

K ə r i m. Əgər mümkünsə, qoyun cavab versin. Fikirləşdikcə, bəzi-bəzi şeylər yadıma düşür. Qoyun görək nə deyəcək.

Ə m i n. Kərim dayı, siz də müstəntiqsiniz? Biri azlıq eləyir? Kənardan baxana elə gələ bilər ki, mən müqəssirlər skamyasında oturmuşam.

K ə r i m. Bunu öyrənməsəm, bağrım çatlar. Əgər sənin Cəlalla qərəzliyin vardısa, heyfini fəhlələrdən niyə çıxırdın?

F ə r h a d. O, fəhlələrdən heyf çıxmırdı. Brakı iki səbəbə görə yazdırırdı. Əvvələn, fəhlələri Qaşqayın əleyhinə qaldırmaq istəyirdi, ikinci də, brak adlandırdığı malları hesabdan çıxardıb, xüsusi bazarda satdırırdı.

K ə r i m. Necə, necə?

F ə r h a d. Bəli, vətəndaş Rəhimli. Hələ sizin çox şeydən xəbəriniz yoxdur.

K ə r i m (*Əminə qanlı baxaraq*). Sən nə qədər çirkin adamsanmış!..

Ə m i n. Yaxşı, yaxşı, özünü büllur kimi göstərmə... Sən özün Cəlal Qaşqaydan xirtdəyəcən narazı idin. Qorxurdun ki, səni müdirlikdən götürüb, yerinə onu təyin eləyərlər.

F ə r h a d. Vətəndaş Rəhimli, Bəxtiyarovu çox gec tanımısınız. O indi də xəşil qazanına çömçə salmış bir qarı kimi fabriki qarışdırır. O, ayrı cür yaşaya bilmir.

Ə m i n. Siz məni açıqdan-açığa təhqir eləyirsiniz, yoldaş müstəntiq. Heç bir vətəndaşın heysiyyətini tapdalamağa sizin haqqınız yoxdur.

F ə r h a d. Yalnız bir şərtlə.

Ə m i n. O nə şərtdir?

F ə r h a d. Əgər vətəndaşın, doğrudan da, heysiyyəti varsa... Həyatda əfsus ki, bələləri hələ var. Bu məni kədərləndirir. Bəli, kədərləndirir. Çünki hüquqşünas cinayətin azalmağını, hətta tamam yox olmağını arzulayır. Biz bunun üçün çalışırıq. Bu bizim həyat idealımızdır. Sizin kimi adamlar isə...

Ə m i n. Bu, mənim də idealımdır!

F ə r h a d. İnanmıram, inana bilmirəm, vətəndaş Bəxtiyarov!

Ə m i n. Siz hamıya şübhə ilə baxırsınız. Bu professional vərdişinizdir!

F ə r h a d. Nə etmək? Hələ də cani ilə cinayət olan yerdə belə vərdişlər zəruridir. Sizin kimiləri, ciddi bir səbəb olmadan da fitnə törətməyi sevirlər. Qurmaq, yaratmaq həvəsi ilə alışıb-yanan insanları bir-birinin üzərinə salışdıranda qəribə bir zövq alırlar. Sakit dostluq şəraitində çalışanları görərkən, gözlərinə yuxu getmir. Şair gözəl deyib:

O, aşkarda girər qına,
Qıfıl vurar öz ağzına.
Xəlvətdəsə ona-buna
Ləkə yaxar asta-asta

Nə yaradar, nə də qurar,
Yaradana ağız burar,
Quyu qazıb, tələ qurar,
Ev də yıxar, asta-asta...

Ə m i n. Bu şerin mənə dəxli yoxdur!

F ə r h a d. Əgər diqqətlə qulaq assaydınız, burda öz portretinizi də görə bilərdiniz. (*Qapıya yanaşaraq*) Əsmər Ziyad qızı gəlsin! (*Əsmər gəlir. O, il yarım müddətində xeyli dəyişmiş, qocalmışdır! Onu görərkən Əmin üzünü gizlətməyə çalışır*) Bu qadını tanıyırsınız, vətəndaş Bəxtiyarov?

Ə m i n (*ağır sükutdan sonra*). Bir vaxt bizim fabrikdə işlərdi. Öz xoşu ilə ərizə verib getdi.

K ə r i m (*qəddi bükülmüş halda*). Eh, yoldaş Kamalov. Əsmər fabrikin fəxri idi. Mükafat almadığı bir ay olmazdı. (*Əsmərə*) Günahkar mənəm, qızım.

Pauza

F ə r h a d (*Əminə*). O, doğrudanmı öz xoşu ilə getdi?

Ə m i n. Bəli.

F ə r h a d. Mən istərdim ki, vicdanınız qarşısında (*hərçənd sizin belə vicdan sahibi olduğunuza inanmıram*) bir həqiqəti etiraf eləyəsiniz. Axı, onun fabrikdən çıxıb getməyinə siz səbəb olmusunuz. Düzmü deyirəm, qızım? (*Əsmər dinmir*) Bilirəm, utanırsan. Amma həqiqəti üzə çıxarmaq xətrinə suallarıma cavab verməlisən. Fabrikdən getməyə səni nə vadar elədi?

Əsmər susur.

F ə r h a d. Görürsünüzmü, vətəndaş Bəxtiyarov, o, xəcalətdən qıpqırmızı oldu.

Ə s m ə r (*yalnız Fərhada, güclə eşidilən kövrək bir səslə*). Mən Əmindən utanmıram. Əgər mümkünsə, Kərim dayı burda olmasın.

K ə r i m (*onun arzusunu duyaraq*). Mən çıxa bilərəm.

Ə s m ə r (*yalvarır kimi*). Sizdən üzr istəyirəm, Kərim dayı. Siz mənə həmişə atam kimi mehriban olmusunuz, bəlkə atamdan da çox.

K ə r i m. Yaxşı, qızım, yaxşı. Mən getdim...

Ə s m ə r. Məni bağışlayın. Atam öləndən sonra anamla sahibsiz qalmışdıq. Siz olmasaydınız, mən həm oxuyub, həm də işləyə bilməzdim.

K ə r i m. Sən də gərək mənim günahımdan keçəsən. İclaslara başım qarışdı, sənin niyə ərizə verdiyini öyrənməyə macal tapmadım. (*Gedir*)

Ə s m ə r. Kərim dayı qızıl kimi adamdır. Əgər ondan şübhələnirsinizsə, nahaq yerə. Bir az ürəyi yumşaqdır. Heç kimin xətrinə dəymək istəmir. (*Əmini göstərərək*) Belələrinə inandığı üçün özünü bəlaya salıb.

F ə r h a d. Mən səndən ayrı söz xəbər alacağam. Əmin Bəxtiyarovla tanışlığın necə başlandı?

Ə s m ə r. Tez-tez seximizə gəlirdi... Bir neçə yol işdən sonra məni evimizə ötürdü. Hey dedim nahaq zəhmət çəkirsiniz, olmadı... Dedim, yoldaş Bəxtiyarov, şəhərimiz balaca, adamlar söz gəzdirən, mənə yaxın durmayın... Bir gün belə, iki gün belə... Axırda başladı ki, sənsiz yaşaya bilmirəm, gecələr də sənin xəyalın məni yatmağa qoymur... Nə bilim, bir kitab söz... Mən də inandım... Başım daşdan-daşa dəydi... İndi gecdir...

F ə r h a d. Qızım, Bəxtiyarov sənə hədiyyə vəd eləmişdi?

Ə s m ə r. Təkcə hədiyyə yox, çox şey...

F ə r h a d. Məsələn, nə?

Ə s m ə r. Axır günlərdə deyirdi ki, səni ZAQS-a aparmaq istəyirəm, gedək, anandan razılıq alaq, səni də, onu da öz mənzilimə köçürdəcəyəm, iki-üç il işləyəndən sonra Bakıya gedərik, ali təhsil alarsan.

Ə m i n. Mən bu sözləri kimin yanında demişəm? Özünü çox da həyalı göstərmə. Məndən savayı iyirmisi ilə gəzmisən.

F ə r h a d. Vətəndaş Bəxtiyarov, özünüzü ələ alın. İstintaqa cəlb olunan Əsmər deyil, sizsiniz!

Ə s m ə r. Mənim şahidim yoxdur. Əmin Bəxtiyarov məni göz qabağında, camaat yanında aldatmırdı, xəlvətdə aldadırdı.

F ə r h a d. Ona yox, mənə cavab ver, qızım. De görüm o sənə boyunbağı təklif eləyəndə, niyə götürmədin?

Ə s ə m r. Çünki mən onun hər sözünə inanırdım. Fikir eləyirdim ki, o məni doğrudan da istəyir, adıma aldığı hədiyyəni saxlayıb, toy günündə verəcək. Sən demə bu boyunbağını tək mənə yox, çoxlarına göstərirmiş.

Ə m i n. Mən heç kəsə boyunbağı göstərməmişəm. Bu, Cəlal Qaşqayın, bir də sənin uydurmandır!

Ə s m ə r (*sanki birdən cəsarətlənərək*). Utan! Sənin aldatdığın o biri qızlar hələ ölməyib. Onlar da mən deyəni təsdiq eləyə bilər... Yoldaş Kamalov, sizin xahişinizlə...

F ə r h a d. Mənim xahişimlə Əsmər onların adını, familiyasını kağıza yazıb gətirib.

Ə s m ə r (*siyahını Kamalova verir*). Buyurun!..

F ə r h a d. Boyunbağının neçəyə alındığı sənə məlum idimi?

Ə s m ə r. Bəxtiyarov mənə demişdi ki, əlli min manata. Doğrumu, yalanmı dediyini bilmirəm.

F ə r h a d (*Əminə*). O boyunbağı indi hardadır?

Ə m i n. Eşitmədiniz? Məndə boyunbağı olmayıb!

F ə r h a d. Hələlik üç adam şahidlik verir.

Ə m i n. Onlar kimdir?

F ə r h a d. Cəlal Qaşqay, Əsmər Ziyad qızı, bir də Rəfiqə Rəhimli.

Ə m i n. Hər üçünün mənimlə qərəzliyi var... Məqsədinizi başa düşürəm, yoldaş Kamalov, fikriniz budur ki, boyunbağını boynuma qoyandan sonra məndən belə bir suala da cavab istəyəsiniz: mən bu qədər pulu hardan almışdım? (*Gülür*) Siz o qədər mahir müstəntiq deyilsiniz. Siz bu yolla yalnız körpə uşaqları tələyə sala bilərsiniz.

F ə r h a d. Nəzərə alın ki, hələ əlimdə uzun bir siyahı var. (*Əsmərin verdiyi kağızı göstərərək*) Bunları da sizinlə üzləşdirsəm...

Ə m i n (*yenə gülərək*). Onları da Əsmər tovlaşdırıb mənim əleyhimə qaldırır. Bunu yalançının şahidi deyərlər.

F ə r h a d (*nəfəsi darıxmış halda kürsüyə yıxılır, dərindən nəfəs alır*). Yaxşı, olsun. (*Ayağa qalxır, tərəddüd içində gəzinərək, fikrini toplamağa çalışır, hiss olunur ki, əmələ gəlmiş düyünü açmaq o qədər də asan deyil. Telefonla zəng eləyir*) Şərqiyə Gülbalayeva burdadırmı?.. Onu mənim yanıma!.. (*Dəstəyi yerindən asır. Bəxtiyarova və Əsmərə*) Siz bu otağa keçin, gözləyin! (*Onlar çıxırlar. Fərhad təkrar gəzinir. Tanımadığımız bir qadın gəlir*) Əyləşin. (*Qadın oturur. Fərhad iş qovluqlarından birini açır*) İlk istintaqda dediyiniz sözlər yadınızdadırmı, vətəndaş Gülbalayeva? Bəxtiyarov haqqındakı ifadənizi nəzərdə tuturam.

Q a d ı n. Bəli.

F ə r h a d. O sizə boyunbağı göstərmişdimi?

Q a d ı q. Bəli.

F ə r h a d (*qapıya tərəf gedərək*). Əmin Bəxtiyarov və Əsmər Ziyad qızı gəlsin! (*Əvvəlcə Əmin məğrur və qalib bir görkəmlə gəlir. Gülbalayevanı görərkən tutulur. Əsmər sonradan-sonraya məyus halda gəlir*) Vətəndaş Bəxtiyarov, vətəndaş Gülbalayevanı tanıyırsınızmı?

Ə m i n (*tərəddüdlə*). Necə məgər?

F ə r h a d. Soruşuram.

Ə m i n (*Fərhadın sakit və təmkinli vəziyyətindən nə isə hiylə işlədəcəyini duyaraq, narahatlıqla*). Bəli, tanıyıram.

F ə r h a d. Necə adamdır?

Ə m i n (*yenə tərəddüdlə*). Pisliyinə heç nə deyə bilmərəm. Axı, onun bu məsələyə nə dəxli var?

F ə r h a d (*zəhmlə*). Sualı mən verirəm. O sizə qarşı qərəzlik eləməz, deyilmi?

Ə m i n (*Gülbalayevanın gözlərindən nə isə oxumaq istərkən, qadın başını yana tərəf çəkir*). Hesabla gərək o məni ləkələmək istəməsin.

F ə r h a d (*Gülbalayevaya*). Boyunbağı barədə dediklərinizi təkrar eləyin.

Q a d ı n. Mən Bəxtiyarovun əlində boyunbağı görmüşəm. Məndən soruşurdu ki, necədir, xoşuma gəlirmi?

F ə r h a d (*Əsmərə*). Bu qadını tanıyırsanmı, qızım?

Ə s m ə r. Bəli, Əmin Bəxtiyarovun evindən çıxanda mən onu...

Q a d ı n. Bəli, bəli, söydünüz, biabır elədiniz. Amma nahaq! Mən Əmini çoxdan sevirəm!

F ə r h a d (*Gülbalayevaya*). Siz gedə bilərsiniz... Ancaq sevgi ilə əxlaq pozğunluğu ayrı-ayrı məfhumlardır, vətəndaş Gülbalayeva.

Q a d ı n. Azad məhəbbət olan yerdə bu danışıqların nə mənası var? (*Gedir*)

F ə r h a d. İndi sözünüz nədir, vətəndaş Bəxtiyarov?

Pauza

Ə m i n. Məndə boyunbağı olmayıb!

F ə r h a d. Yenə inkar edirsiniz? Siz az qalmışdı Əsməri necə aldadıb bədbəxt elədiyinizi də yerli-dibli danasınız.

Ə m i n (*inad göstərməyin faydasız olduğunu görərək*). Hər bir gəncin həyatında bir dəfə belə səhv ola bilər. Bunu da mənim səhvim hesab eləyin.

F ə r h a d. Səhvlə günahın fərqi çoxdur, vətəndaş Bəxtiyarov. Siz, həyata yeni qədəm basmış məsum bir azərbaycanlı qızını yağlı vədlərlə aldadıb, fəlakətə sürükləmisiniz.

Ə m i n. Düzdür. Doğrudur. Bunu mənim ayağıma günah kimi yazın. Birinci və axırıncı günahım kimi.

F ə r h a d. Yox, birinci deyil. Sizin həyat yolunuz belə hadisələrlə doludur!

Ə m i n. Yoldaş Kamalov, siz artıq müstəntiqdən çox prokuror kimi danışırsınız. Mən hələ müqəssirlər skamyasında oturmamışam!

F ə r h a d. Mən əminəm ki, oturacaqsınız. Əslinə baxsanız mən özüm də buna təəccüb eləyirəm ki, nə üçün indiyəcən oturmamısınız? (*Kağız qovluğundan qəzet çıxardır*) Bu kimin barəsindədir, hə?

Ə m i n (*tanış məqaləni görüb, daha da tutqunlaşır*). Görürəm tərcümeyi-halımı çox müfəssəl öyrənmisiniz. Yəqin uşaqlıqda kiminlə savaşdığımı, kimi döydüyümü də bilirsiniz. Şübhə eləmirəm ki, babamın sümüklərini də qəbirdən çıxardıb yoxlamısınız.

F ə r h a d. İstehzanız yersizdir. Həyatın mənfi hadisələrini diqqətlə öyrənəndə, mənim gücüm artır... Qoy Əsmər də bilsin, hələ üç-dörd il əvvəl, ali məktəbdə oxuyarkən, sizin ucbatınızdan bir neçə qız bədbəxt olub... Xatırlayırsınızmı? Bu məqalədə həmin əhvalat yazılıb. Oxuyummu?

Ə m i n. Siz cəlladsınız! Nə yolla olur-olsun məni məhv eləmək istəyirsiniz!

F ə r h a d (*öldürücü bir təmkinlə*). Sizi dəhşətə gətirən mən deyiləm, öz əməllərinizidir. (*Əsmərə*) Qızım, sən də bunun hiylə toruna düşəndən sonra özünü zəhərləyib öldürmək istəmisən. Amma nahaq, çox nahaq!..

Ə s m ə r. Xeyr, yoldaş Kamalov, mən bunun üçün yox, dostlarım, tanışlarım yanında rüsvay olmaq istəmədiyim üçün... (*Ağlayır*)

F ə r h a d. Bax, bu olmadı, qızım... Sən yenə fabrikə qayıtmalısan. İpək toxuyan maşınlar səni gözləyir. Həyatda büdrəmək, hələ yıxılmaq deyil. Ağlama, qızım, ağlama! (*Yaylıqla onun gözünün yaşını silir*)

Ə s m ə r. Məni bağışlayın, Fərhad dayı... Dözə bilmədim...

F ə r h a d (*qapıya sarı gedərək*). Buyurun, yoldaş Rəhimli. (*Kərim Rəhimli gəlir*) Əsmər Ziyad qızı fabrikə qayıdır. Yəqin ki, onun üçün iş tapılar, deyilmi? (*Əsmərə*) Qayıdacaqsanmı, qızım?

Əsmər dinmir.

K ə r i m. Gözüm üstə yerin var, qızım... Niyə cavab vermirsən?

Ə s m ə r. Bəli, qayıdacağam!

F ə r h a d (*Əsmərin boynunu qucaqlayıb, qapıya kimi ötürür*). Gec də olsa, səhvini düzəltdin. Uğurlu yol!..

Ə m i n. Fabriki yandıranlar, dövlətə ziyan vuranlar bir tərəfdə qalıb, mənim tərcümeyi-halım istintaq olunur... Nahaq özünüzü yorursunuz, zəhmətinizə heyfim gəlir.

F ə r h a d. Mənim qeydimə qaldığınız üçün təşəkkür eləmirəm, vətəndaş Bəxtiyarov. Mən öz vicdani vəzifəmi yerinə yetirəndə, həmişə mənəvi zövq alıram. Bu mənə bəsdir!.. Siz bəzəkli bir pərdə arxasında daldalanıb, əsl simanızı məharətlə gizlətmisiniz. İndi bu pərdə yoxdur!..

Bu anda pəncərədən kağıza bükülmüş bir şey atırlar.

K ə r i m. Xuliqanları görürsünüz? Nə isə atdılar.

F ə r h a d (*cəld pəncərəyə yanaşır. Baxır*). Heç kəs yoxdur. (*Şeyi yerdən götürüb, kağızını açır*) Deyəsən məni yenə hədələyirlər... Yox, burda qutu var. (*Qutunu açır. Bizim tanıdığımız boyunbağı çıxır*) Eyni xətlə bir sətir yazıblar. Oxuyummu?

Ə m i n. Mənə dəxli yoxdur.

F ə r h a d (*kağızı səssizcə gözdən keçirir*). Yox, mən yanılmışam. İndi hədələmirlər, rüşvət verirlər... Qəribədir, deyilmi? (*Kağızı oxuyur*) "Özünə bu qədər əziyyət vermə. Fabriki yandıran həbsdədir. Boyunbağını götür, üzüsulu ikən rədd ol!..". (*Əlbəyaxa vuruşda qalib gəlmiş bir bahadır kimi ucadan qəhqəhə ilə gülür*) Hara rədd olum, hə? Düz yolumdan dönüb hara rədd olum, vətəndaş Bəxtiyarov? (*Boyunbağının üstünü oxuyur*) "Victoria"! Bu, latın sözüdür, azərbaycanca qələbə deməkdir. Mən qələbə çalandan sonra nə üçün rədd olum?

Ə m i n. Görürsünüzmü? Amma siz boyunbağını məndən istəyirdiniz. Bütün ittihamlarınızı rədd edirəm, vətəndaş müstəntiq!

F ə r h a d. Tələsməyin. (*Rəhimliyə*) Xahiş edirəm, telefonla öyrənin görün qızınız xəstəxanadan qayıtdımı?

K ə r i m. Gərək ki, o bu axşam evə gəlməyəcək.

F ə r h a d. Nə eybi var? Mən xəstəxanaya gedərəm. Mən getməliyəm!

SƏKKİZİNCİ ŞƏKİL

Şəhər xəstəxanasında kiçik və işıqlı bir palata. Pəncərənin bərabərində görünən meyvə ağaclarının nazik budaqlarından palatanın ikinci mərtəbədə yerləşdiyi bilinir. Dibdə tək çarpayı. Çarpayıda uzanmış Cəlalı saqqal basmış, qeyri-adi bir ziya ilə parıldayan iri gözlərindən hələ də yüksək hərarət içində yandığı hiss olunur. İlk baxışda onu tanımaq çətindir. Çarpayının ayaq tərəfində dayanmış Rəfiqə termometrə baxır. O nə qədər sakitdirsə, Cəlal bir o qədər həyəcanlıdır.

R ə f i q ə. Sən bunu kimdən bildin?

C ə l a l. Adını soruşma. Mən ona söz vermişəm, xəbər alan olsa deməyim... Amma sən nahaq məndən gizlədirsən. Bu günü mən düz il yarım gözləmişəm. Özü də böyük səbirsizliklə. Nəhayət, mənim də sosimi eşidiblər.

R ə f i q ə. Bunu sənə deyən adam yaxşılıq eləmək istəyib, amma pislik eləyib. Bax, hərarətin bir xal da artıb.

C ə l a l. Yox, artmayıb. Mən özümü çox gümrah hiss eləyirəm. Rəfiqə, əgər mənim taleyimlə az-çox maraqlanırsansa...

R ə f i q ə (*inciyərək*). Çox sağ ol... Bu da yəqin hərarətin artmağındandır.

C ə l a l. Mən elə demək istəmirdim. Sən bir şahid kimi orda olmalısan. Müstəntiqə əsil həqiqəti deməlisən!

R ə f i q ə. Bu saat nə mən şahidəm, nə də sən dustaq. Bura xəstəxanadır!

C ə l a l. Daha mənmi qorxum yoxdur. Ölümdən belə qorxmuram! (*Ağrıdan üz-gözü əyilir*) Mən artıq kəfəni yırtıb çıxmışam. Görünür bu dəfə də ölüm mənə yaxın düşə bilmədi... Yəqin ki, eşitmisən, qədim, çox qədim bir əfsanə var...

R ə f i q ə. Cəlal, əzizim...

C ə l a l. Rəfiqə... Bu sözü sənin dilindən eşitdiyim o aylı-ulduzlu axşamı heç bir zaman unutmayacağam. (*Sükut edərək, nəfəsini dərir*) Qulaq as, o qədim əfsanəyə görə Səməndər adlanan bir quş var. O daim alov içində yanır, amma yenə də ölmür. Hey yanır, yanır, amma əbədi odlara təslim olmur... Bəlkə onun canı dəmirdəndir, hə?

R ə f i q ə. Yox, dəmirdən də olsa, yanıb külə dönərdi.

C ə l a l. Doğru deyirsən, dəmirlə Səməndərin fərqi çoxdur. Mənim tankım da dəmirdəndi, o məhv olub getdi, ancaq mən...

R ə f i q ə (*qəmgin bir təbəssümlə*). Adam özünü bu qədər tərifləməz, Cəlal.

C ə l a l. Bax, bunu düz deyirsən. İnsan gərək özünü tərifləməsin... Sən getməlisən, mütləq getməlisən!.. O vaxt mən ölsəydim, yad bir ölkədə, tənha bir guşədə basdırardılar. Bu mənə şərəf gətirərdi, deyərdilər ki, bu adsız-sansız əsgər ülvi bir məqsəd yolunda həlak olub... Amma həbsxanada bir cani adı ilə ömrü başa vurmaq?.. Yox, bu ölüm mənim həyatımın ağ vərəqində qapqara bir ləkə olardı... Yoxsa sən də bu ittihama inanırdın, hə?

R ə f i q ə (*daha da inciyərək*). Cəlal!.. Səni yaxşı tanımasaydım... Sən nələr düşünürsən, Cəlal?

C ə l a l. İndi gedib hər şeyi müstəntiqə deyəcəksən, eləmi?

R ə f i q ə. Yox, getməyəcəyəm, Mən inanıram ki, gec də olsa, əsil müqəssir tapılacaq.

C ə l a l (*qəhərlə*). Əsl müqəssir... əsl müqəssiri o zaman da tapa bilərdilər... Yalançı şahidlərə inandılar, lakin mənə inanmadılar.

R ə f i q ə. Cəlal, əzizim, bosdir. Axı, sən həyəcanlandıqca, özünə ziyan verirsən.

Tibb bacısı gəlir.

T i b b b a c ı s ı. Doktor Rəhimli, atanız zəng eləmişdi.

R ə f i q ə (*Cəlala, rəsmi*). Vətəndaş Qaşqay! Bir kəlmə də danışmaq olmaz. (*Tibb bacısına*) Bir söz demədi ki?

T i b b b a c ı s ı. (*Rəfiqəni kənara çəkir*). Xəstənin halını soruşurdu. Çox köyrək danışırdı. Deyəsən ağlayırdı.

R ə f i q ə (*həyəcanlanaraq*). Ağlayırdı? Atam? Ola bilməz!

T i b b b a c ı s ı. Nə deyim, bəlkə mənə belə gəldi? Hə, bir nəfər də orda sizi gözləyir. Deyir vacib işim var.

R ə f i q ə (*tələsik addımlarla gedə-gedə*). Xəstənin yanında ol. Mən bu dəqiqə gəlirəm.

C ə l a l (*son dərəcə məyus*). Doktoru hara çağırdılar?

T i b b b a c ı s ı. Evlərindən zəng eləmişdilər.

C ə l a l. Evlərindən? Yaxşı ki, getdi. Səhərdən ac-susuzdur.

T i b b b a c ı s ı. Yox, getməz. Siz onu tanımırsınız. Doktor Rəhimlinin nəzərində naxoş, ya bacı-qardaş, təfavütü yoxdur. Üzünə baxanda deyirsən, nə yaman hirslidir, amma bir ürəyi var, brilyant kimi. Sizi operasiya eləyəndən sonra otağına qapanıb uşaq kimi ağlayırdı.

C ə l a l (*həyəcanını boğmağa çalışaraq*). Niyə ki?

T i b b b a c ı s ı. Nə bilim? Yəqin sizə yazığı gəlirmiş... Həmişə belədir. Xəstə ağır olanda, ölüb-ölümdən qayıdır... Cavan qız olasan, dünyanın hər nemətinə göz yumasan. Elə bil zəmanə uşağı deyil. Teatr bilməz, kino bilməz. Bir yol qaş-qabağı açılıb, üzü gülməz. Boş vaxtı olanda bir kitabdır, bir də o... Deyirlər istəklisi varmış, tutub qəzəmətə salıblar... Mən buraya keçən ay gəlmişəm. Özüm buralı deyiləm... Nə bilim, vallah, bəlkə ara söhbətidir, mənim də ki, bu cür söhbətlərdən xoşum gəlməz.

C ə l a l (*yerində dirsəklənərək*). Yəqin günahı varmış ki, tutublar də.

T i b b b a c ı s ı. Nə bilim, vallah? Deyirlər ki, böhtana düşüb. Doktorun özündən soruşmağa cürət eləməmişəm. Mən də elə ondan-bundan eşitmişəm. Bəlkə ara söhbətidir, mənim də ki, belə söhbətlərdən xoşum gəlməz.

Pauza

Soruşmaq ayıb olmasın, sizin üz-gözünüzə nə olub?

C ə l a l. Demək istəyirsən ki, niyə belə eybəcərəm, hə?

T i b b b a c ı s ı. Yox, eybəcər niyə? Deyirəm yəni harda yandırıbsınız?

C ə l a l. Əhvalat uzundur... Yerimdən tərpəndim, yaram məni incidir... Ufff!..

T i b b b a c ı s ı (*təlaşla*). Günah məndə oldu. Deyəsən çox danışdım... Doktoru çağırım?

C ə l a l. Lazım deyil. Qoy getsin, nahar eləsin. Yazıq səhərdən acsusuzdur.

Fərhad Kamalov və Rəfiqə gəlirlər.

R ə f i q ə. Amma şərtim var, yoldaş Kamalov. Gərək çox incitməyəsiniz.

F ə r h a d. Yalnız iki sual. (*Cəlala yaxınlaşaraq*) Vətəndaş Qaşqay, sizdən çox rica eləyirəm ki, suallarıma mümkün qədər sakit cavab verəsiniz. Rəfiqə xanımla mən şərt bağlamışam: sizə əziyyət verməməliyəm.

C ə l a l. Axı siz kimsiniz?

F ə r h a d. Müstəntiq.

C ə l a l. Mən sizi hər gün gözləmişəm. Heç vaxt ümidimi itirməmişəm. Ən ağır dəqiqələrimdə belə inanmışam ki, ədaləti məhv eləmək Səmənder quşunu öldürmək qədər çətindir!

F ə r h a d. İpək fabrikinin yanmağında sizi günahlandırıblar.

C ə l a l (*tutqun*). Bu təzə xəbər deyil.

F ə r h a d. Bilirəm. Soruşmaq istəyirdim ki, Bəxtiyarovun sizə göstərdiyi boyunbağı yadınızdadırmı?

C ə l a l. Mən bu xüsusda ərizəmdə yazmışam. Oxumamısınız?

F ə r h a d. Oxumuşam. Onu təsvir eləyə bilərsinizmi? Qısaca. İki sözlə. Əsas nişanələrini.

C ə l a l (*xatırlamağa çalışaraq*). Beş parça brilyantı var. Ortadakı hamısından böyük idi.

F ə r h a d. Platindən, yoxsa qızıldan?

C ə l a l. Platindən... Elə deyilmi, Rəfiqə? Mən ay işığında görmüşdüm, amma sənə gün işığında göstərib.

R ə f i q ə. Cavab verim, yoldaş Kamalov?

F ə r h a d. Buna ehtiyac qalmadı. (*Cibindən qutunu çıxardaraq*) Bu qutunu necə, tanıyırsınızmı?

C ə l a l. Xeyr, görməmişəm. Əmin Bəxtiyarov mənə qutu göstərmədi.

F ə r h a d (*boyunbağını çıxardır*). Budurmu?

C ə l a l. Özüdür ki,var.

F ə r h a d (*Rəfiqəyə*). Siz də təsdiq edirsinizmi?

R ə f i q ə. Bəli.

F ə r h a d. İkinci sualıma lüzum qalmadı, vətəndaş Qaşqay. Üzr istəyirəm. Sizə əziyyət verdim. Sağalın, qalxın. (*Cəld addımlarla qapıya sarı yönəlir*)

DOQQUZUNCU ŞƏKİL

Korim Rəhimlinin evi. Bir ay sonra. Axşam. Yemək stoluna çay dəstgahı düzülmüşdür. Rəfiqə pianoda "Rast" çalır. Əmin Bəxtiyarov səssiz addımlarla, sanki oğrunca gəlir. Rəfiqə onun gəlişindən xəbər tutmayaraq, daha da ilhamla, bərkdən çalmağa başlayır. Son akkordu vurub qurtarır, bəriyə dönəndə Əmini görür, üzünün ifadəsi dəyişir.

Ə m i n. Məni gözləmirdiniz, eləmi?

R ə f i q ə. Gözləmirdim. Mən elə bilirdim siz tutulmusunuz.

Ə m i n (*acı-acı gülümsəyərək*). Bu qədər tələsmək nə üçün? Tələsməyin. Kamalovun qeyri-qanuni istintaqı özünə baha başa oturacaq. Bakıya qayıdalı bir ay olur. Elə o gedəndir. Qoyun gəlsin. Hər dəqiqənin bir hökmü var. Bəlkə onun özünü damladılar. Mıxı mismar eləyən tale barədə xalq əfsanəsini yəqin ki, eşitmisiniz. Böyük alman filosofu İmmanuil Kantın transendental fəlsəfəsinə görə...

R ə f i q ə (*onun dediklərindən təngə gəlib, kəskin bir tərzdə sözünü kəsərək*). Mən yaxşı bilirəm ki, siz buraya nə əfsanə söyləməyə gəlmisiniz, nə də Kantdan danışmağa... Sizə nə lazımdır?

Ə m i n (*sanki Rəfiqənin dediyini eşitməyərək*). Sizi görmək, sizinlə danışmaq, bəlkə də vidalaşmaq...Bayaqdan küçədə şabalıt ağacının dibində dayanıb pəncərənizdən içəri baxırdım. Qiyamət çalırdınız... Bu qədər fasilədən sonra belə məharətlə çalmaq üçün doğrudan da gərək böyük istedad sahibi olasan. Bir az əvvəl üzünüzdən sevinc yağırdı. Axı, məni görəndə nə üçün belə qəzəblənirsiniz?

R ə f i q ə. Səbəbini özünüz bilirsiniz.

Ə m i n. Başa düşürəm. Ancaq yenə də sizdən bir xahişim var. Mənim səmimiyyətimə inanın... Bu vaxta qədər mən heç kimi sevməmişəm. Mənim ilk və son məhəbbətim siz olmusunuz. Bircə dəqiqə səbr eləyin. Sizə indi də vəfalı olduğumu sübut etmək istəyirəm.

R ə f i q ə. Vəfa... Siz vəfadan, sədaqətdən dəm vuranda mən özümü təhqir olunmuş sayıram. (*Telefona yanaşır, dəstəyi götürür*).

Ə m i n. Milis çağırmaq artıqdır. Mən onsuz da bu dəqiqə gedirəm. (*Rəfiqə dəstəyi yerinə qoyur*) Diqqətlə qulaq asın, Rəfiqə xanım.

Telefon zəngi

R ə f i q ə (*dəstəyi götürür*). Bəli, Rəhimlinin evi. Xeyr, yoxdur. İclasa gedib. Danışan qızıdır. Axşamınız xeyir. Aha, xoş gəlmisiniz, yoldaş Kamalov. Çox sağ olun. Yaxşıyam. Cəlal? Sağalıb... Həyətdə gəzinməyə izn vermişik. (*Dinləyir, birdən rəngi tutulur, qeyri-ixtiyari Əminə baxır və səhvini tezcə də başa düşüb üzünü başqa səmtə çevirir*)

Bəli, burdadır... Atam bir azdan gələcək. Buyurun, gəlin. Evdə olacağıq. (*Dəstəyi asır*)

Ə m i n. Məni axtarır, eləmi? Gərək ona deyəydiniz ki, qaçmaq fikrində olsaydım, bir yol tapardım. Kamalova mənim burda olduğumu dediniz? (*Rəfiqə dinmir*) Məhəbbət belə şeydir. Axırda sizi casusluğa da vadar elədi. Təəssüf, çox təəssüf. İndi yaxşı qulaq asın. Madam ki, Kamalovla dostsunuz, onu yola gətirin. Ondan çox şey asılıdır. Deyin, məni intihara məcbur eləməsin. Heç olmasa özünə yazığı gəlsin. Mənimki onsuz da gətirmədi. Yəqin ki, azı on-on beş il həbsdə çürüyəcəyəm. Beli bükülmüş bir qocadan seçilməyəcəyəm. Ondan sonra yaşamağın nə mənası var? Kamalov yəqin sizin məsləhətinizdən çıxmaz. Deyin, yola gəlsin. bu sizin də xeyrinizədir. Hələlik. (*Gedir*)

R ə f i q ə (*özünü itirmiş kimi ora-bura vurnuxur*). Səriyyə, ay qız, hardasan?

S ə r i y y ə (*gəlir*). O burada nə eləyirdi? Səni hədələyirdi? Adını da kişi qoyub...

R ə f i q ə. Yox, özünü öldürmək istəyir. Deyir yaşamağımda məna görmürəm. Ancaq mən buna inanmıram. Qorxuram ki, Kamalova əl qaldırsın.

S ə r i y y ə. Kim? Əmin? Mən arvadlığımla ondan qorxmuram. O ki, Kamalov ola. Kamalov yaman adamdır, ha. Elə bil dalda da iki gözü var. Çayı gətirim, yoxsa Kərim dayını gözləyək?

R ə f i q ə. Gözləyək. Mən də bu axşam heç yana getməyəcəyəm. Axı, Kamalov bizə gələcək. Mənə nə isə vacib bir söz demək istəyirdi. O mənim nəzərimdə indi əziz bir qardaş kimi olub.

S ə r i y y ə. Yəqin ona görə ki, Cəlalı böhtanlardan qurtarıb, hə?

R ə f i q ə. Yox, indi Kamalovu sevən çoxdur. Atam da, fəhlələr də, mühəndislər də... Elə bil hamının çiynindən bir yük götürülüb. Məndən olsaydı, deyərdim ki, insanlara şəfa verən mahir bir həkimlə ədalətli bir müstəntiqin heç bir fərqi yoxdur. Əgər könlün varsa, get teatra. Demirdin Bakı artistləri gəlib?

S ə r iy y ə. Qulyabanı kimi tək necə gedim?

R ə f i q ə. Günah özündədir. Vaxtında ərə getsəydin, indi təklikdən şikayət eləməzdin.

S ə r i y y ə. Eh, sən də söz tapdın danışmağa. Qadam kişilərin ürəyinə! Ər nədir? Bütün günü evdə oturub xörək bişirəcəyəm. Eyşik süpürəcəyəm. Gecələr gözümü yola dikib mürgü döyə-döyə gözləyəcəyəm. Nə var, iş bilmişəm, üzlərdən iraq, ərə getmişəm.

R ə f i q ə. Ürəyim belə narahatdır ki...

S ə r i y y ə. Niyə, nə olub?

R ə f i q ə. Heç. Teatra gedirsən, pul verim.

S ə r i y y ə. Özümün puluma nə gəlib? Yoxsa elə fikir eləyirsən ki, ərə getməyənin pulu da olmaz... Ər... ər... nə olsun yəni?

R ə f i q ə. Atalar sözüdür: "Ər arvadın tacıdır".

S ə r i y y ə. Bu məsəli kişilər uydurub. Nə tacbazlıqdır? Bəs niyə onu demirsən ki, qız qaldıqca qızıla dönər? Zarafat-zarafat, toxuculuq texnikumunu qurtarıram. Deməli, sabahda-birigündə keçirəm fabrikə. Dəzgahda işləyəcəyəm. Əvvəl birində, sonra ikisində, sonra da...

R ə f i q ə. Gözlə ha, birdən qəhrəman olarsan.

S ə r i y y ə. Olanlar məndən artıqdır?

R ə f i q ə (*pəncərəyə yanaşaraq*). Bu saat onun əlindən hər nə desən gələr. Bəlkə Kamalovu tapıb xəbərdarlıq eləyək, hə?

S ə r i y y ə. Sənə deyirəm Bəxtiyarovda o kişilik yoxdur.

Bədəl və Fərman gəlirlər.

B ə d ə l. Əssalaməleyküm, qızım.

R ə f i q ə. Bədəl dayı, xoş gəlmisən. Çoxdandır görünmürsən.

B ə d ə l. Əşi, o zalım oğlu Kamalov bizə bir toy tutub ki, Allahın arağını da içməyə macal tapmırıq. Ay qız, Səriyyə, bir bax gör o bufetdə heç nə qalmayıb?

S ə r i y y ə. Bu saat. (*Gedir*)

R ə f i q ə. Məni bağışlayın, bircə dəqiqə... (*Həyəcanlı halda küçəyə çıxır*)

B ə d ə l. Bura bax, Fərman, o zalım oğlu Kamalov bizdən əl çəkənə oxşamır axı.

F ə r m a n. Necə məgər?

B ə d ə l. Deyirlər bu gün səhər yenə gəlib. Cəlal da ki, sağalıb ayağa qalxır. İşimiz lap mütəğəlğəldir.

F ə r m a n. Deyirsən yəni Əmin Bəxtiyarov səni satar?

B ə d ə l. Öz canını qurtarmaq üçün satar da, hələ bir o yana da keçər. Vallah, bu bir ayda anamdan əmdiyim burnumdan gəlib. Baş götürüb bir yana qaçsaq, necə olar, hə?

F ə r m a n. Səndən başqa da qaçmaq istəyən var?

B ə d ə l. Bəs sən? Səni deyirəm də.

F ə r m a n. Daha mən niyə? Yeyəndə yox, içəndə yox, qaçanda ortaq qardaş?

S ə r i y y ə (*əlində qrafin gəlir*). Araq var. Amma lap dibində. (*Qrafini stolun üstünə qoyur*) Buyurun!

B ə d ə l (*qrafini işığa tutaraq*). Mənə bu da bəs edər. (*Fərmana*) Bir yol getməklə necəsən?

F ə r m a n. Pis olmaz.

Bədəl qədəhlərə araq tökür. Bu anda Rəfiqə qayıdır. O hələ də bərk həyəcanlıdır.

B ə d ə l. Deyirəm bunu içək Rəfiqə qızımızın sağlığına. Gün o gün olsun ki, sənin toyunda düb deyənəcən vuraq. Sağ ol, qızım. (*Onun həyəcanlı olduğunu sezərək*) Qanın niyə qaradır? Belə görürəm ki, toya da çox qalmayıb...

R ə f i q ə. Mən bu barədə heç nə bilmirəm. Məsəl var: "Qız evində toydur, oğlan evinin xəbəri yox".

B ə d ə l. Toy barədə bir qucaq məsəl məndə: iyirmi yaşından bu günəcən düz iyirmi min məsəl yığmışam. Bir başqası olsaydı, kitab düzəldib verərdi çapa, bir filan qədər də pul alardı. Amma mən məsəllərimi akademiyaya hədiyyə göndərəcəyəm.

R ə f i q ə. Bədəl dayı, bir de görək hansı məsəlləri bilirsən?

B ə d ə l. Toy barədə? Bu saat. Deyir: "Toy da olsa toyuğun vayıdır, vay da olsa". Bu bir. "Toy gününü qoyub vay gününü oynayır". Bu iki. "Toy mənim, xeyrat babamın". Bu üç. "Toy töhfəsiz, gəlin yengəsiz olmaz". Bu dörd. "Toyda oynamaz, vayda ağlamaz". Bu beş. "Toydan sonra nağara". Bu da altı. Bəs elər, yoxsa yenə deyim?

R ə f i q ə. Bəsdir, bəsdir, Bədəl dayı. Kitabın çıxar, oxuyarıq.

B ə d ə l. Amma elə eləmə ki, toydan sonra nağara gələk, ha! Cəlal Qaşqay sağalıb qalxır ayağa. Daha nə vaxtacan gözlədəcəksən? (*Qədəhlərə yenə araq tökür*) Deyirəm ki, bunu da içək sənin nişanlının sağlığına! (*İçir*) Düzünü de görüm, çıxır, ya yox? Toyun nə vaxtdır, hə?

R ə f i q ə (*darıxmış kimi*). Eh, Bədəl dayı, bu söhbətin vaxtı deyil.

B ə d ə l. Niyə ki, qızım?.. Eh, bu fani dünyada padşahdan-zaddansa ola bilmədik.

F ə r m a n. Öz aramızdır, həmişə ikinci rumkanı içən kimi padşahlıq xülyasına düşürsən. (*Bu anda Fərhad Kamalov gəlir, Bədəl onu görən kimi başlayır əli ilə gözünü ovxalayır, röyada olduğunu güman eləyir*)

F ə r h a d (*Rəfiqə ilə görüşür*). Axşamınız xeyir. Cəlal Qaşqay hələ gəlməyib?

R ə f i q ə. Xeyr, gəlməyib. Axı, ona kim izn verib ki, gəlsin də?

F ə r h a d. Artıq o, bəraət aldı. İndi Cəlal Qaşqay məhbus deyil. Mən istərdim ki, onu öz əlimlə sizə təhvil verim. Gəlin, bir yerdə xəstəxanaya gedək.

R ə f i q ə. Yox, yox. Mən özüm gedib onu gətirərəm. Xahiş edirəm, heç yerə çıxmayın. Bizi burda gözləyin. Mənim sizə vacib sözüm var.

B ə d ə l. İstədiyi yar idi, yetirdi pərvərdigar. Axşamınız xeyir. Xoş gördük.

F ə r h a d (*Bədələ*). Hə, vətəndaş Sadayev, deyəsən biz yenə görüşəsi olduq.

B ə d ə l. Bəli, görürəm ki, bu istintaq acı bağırsaq kimi uzanacaq. qurtar bunu də. Qurtar getsin, yoldaş Kamalov.

F ə r h a d. Darıxmayın. Sabah hər şey qurtarır. Qaşqayın sağalıb çıxmağını gözləyirdik. (*Bədəl getmək istəyir*) Kələfin bir ucu da sizə gedib çıxır. İpək malların orderini siz yazmısınız.

B ə d ə l. Əstəğfürullah. Düşmədik kələyə! Bu fani dünyada padşahdan-zaddansa olmadıq ki...

F ə r h a d. Padşah? Padşah olsaydın neylərdin? Heç kəs sənə cəza verə bilməzdi, eləmi?

B ə d ə l. Yox, qardaş. Mən ki, səni belə görürəm, padşah nədir, lap prezidenti də yerindən dəbərdərsən.

Kərim Rəhimli gəlir. Fərhadla görüşür.

K ə r i m. Xoş gördük, yoldaş Kamalov, həmişə sən gələsən. Bu iclaslar məni lap həkdən saldı. (*Səriyyəyə*) Ay qız, bir tez ol, çay gətir.

S ə r i y y ə. Bu dəqiqə. (*Gedir*)

B ə d ə l. Bu çayda nə görmüsən? Rəhmətliyin nəvəsi, belə əziz qonağa layiq bir içki tapılmır içək, arada səmimiyyət olsun. Sözsöhbət qurtarsın. Mən də deyirəm, qocalıb əldən düşmüşəm. Pensiyalıq vaxtımdır. Azad eləyin, gedim. Daha neyləyək? Hə, yoldaş Kamalov? Bu fani dünyada padşahdan-zaddan...

F ə r h a d (*Bədələ*). Özünüzü nahaq Əhmədi-biqəm kimi göstərirsiniz. İndi mənə çox şey bəllidir. Əmin Bəxtiyarovun inadı özünə də, sizə də fayda vermədi.

B ə d ə l. Cavan adamsan, gəl bu qoca vaxtımda mənə sataşma. Xeyir görməzsən. Bizə Sadaylılar deyərlər. Bizim ocağımıza sataşan ömründə xoşbəxt olmayıb.

F ə r h a d. Bax, bunu düz deyirsən. Yalnız öz xeyrini düşünən adamlardan xalq həmişə ziyan görüb.

B ə d ə l. Kərim qağa, bu nə deyir? Bəs mənim qırx illik zəhmətim?

K ə r i m. Bura bax, gəl məni cin atına mindirmə. Sənə də lənət, sənin zəhmətinə də!

B ə d ə l. A kişi, bu saç-saqqalından utanmırsan?

K ə r i m. Yox, daha utanmıram. İndiyəcən utandığım üçün də həm camaata, həm də özümə ziyan vurmuşam. Adamların şirin dilinə aldanıb, acı niyyətlərini başa düşməmişəm. Bilməmişəm ki, bəzən acı sözlərin dalında saf, yüksək bir arzu, böyük bir xeyirxahlıq gizlənirmiş. Mən çox səhv eləmişəm. Adamları tanımamışam. Əmin Bəxtiyarov kimilərinin yağlı dillərinə aldanıb, öz doğma balamın təmiz məhəbbətini tapdalamışam.

B ə d ə l (*Fərmana*). Deməli, bizi güdaza verirlər. Bu da sənin vicdanlı direktorun. Yaxşı, olsun. Bizim də səsimizi eşidən tapılar. Gedək, Fərman!

F ə r m a n. Məni hara aparırsan? Mənə güldən ağır söz deyən olmadı. Sən öz dərdini çək.

B ə d ə l (*heyrətlə*). Fərman, sən də belə?! Adə, bəlkə məni elə sən şeytanlamısan? Nə eybi var? Bədəl Sadayevi yıxmaq o qədər də asan deyil. Açacağam sandığı, tökəcəyəm pambığı!

F ə r h a d. Bunlar hamısı öz yerində. Amma sabah səhər saat doqquzda hər ikiniz rayon prokurorluğunda olmalısınız.

Bədəllə Fərman gedirlər.

K ə r i m. Buyurun, çay için.

F ə r h a d. Bəs bu Qaşqay nə üçün gəlmədi?

K ə r i m. Qaşqay?

F ə r h a d. Bəli. Bu gündən o, azad vətəndaşdır. Məhkəmədə yalnız şahid sifəti ilə çıxış edəcək. Qızınız onu gətirməyə getdi. Amma nə üçünsə mənə həyəcanlı göründü.

K ə r i m. Yəqin sevindiyindəndir. (*Səriyyə çay gətirir, stol üstünə düzüb gedir, bu anda qapı döyülür*) Buyurun!

Ə m i n (*gəlir*). Axşamınız xeyir, yoldaş Kamalov. Təklikdə sizə bir neçə sözüm var. Bəlkə sonra gəlim, hə?

K ə r i m. Mən sizi tək buraxa bilərəm (*Gedir*)

F ə r h a d. Nə istəyirsiniz?

Ə m i n. Məni çox sorğu-suala tutdunuz. İndi də siz mənə cavab verməlisiniz. Məndən əl çəkəcəksiniz, ya yox?

F ə r h a d. Bu sualın mənası mənə aydın deyil.

Ə m i n. Aydın deyil? Gəlin açıq danışaq. Ərənlər üçəcən deyiblər. Gərək ki, belə bir məsəl də var. Mən iki dəfə xəbərdarlıq eləmişəm. Pəncərədən atılan daşa bağlanmış kağız parçası birinci xəbərdarlıq idi. Xatırlayırsınızmı?

F ə r h a d. Sonra?

Ə m i n. Boyunbağını necə? O da ikinci xəbərdarlıq idi. Unutmamısınız ki?

F ə r h a d. Elə qiymətli rüşvəti hansı müstəntiq unuda bilər?

Ə m i n. Üçüncü dəfə də indi özüm xəbərdarlıq eləyirəm. Müqəssir Cəlal Qaşqaydır. Elə deyilmi?

F ə r h a d. Xeyr, elə deyil! Fabriki sən yandırtmısan. Əlbəttə, tək yox. O biri dostlarını da tapmışam.

Ə m i n. Hələ də gec deyil, vətəndaş Kamalov. Ziyanın yarısından qayıtmağınız məsləhətdir. Boyunbağı azdırsa, ondan da qiymətli şey əlavə eləyə bilərəm.

F ə r h a d. Mən həqiqəti böyük bir xəzinəyə dəyişmərəm. Gedin, gedin, Bəxtiyarov.

Ə m i n. Elə isə öz bəxtinizdən küsün. (*Gedir*)

F ə r h a d (*telefonla*). Kimdir? Axşamınız xeyir. Xahiş edirəm Əmin Bəxtiyarov haqqında qəti tədbir qəbul olunsun. Təcili. Bəli, sərəncam vardır.

K ə r i m (*gəlir*). Hə, nə deyirdi? Yəqin peşman olub. Bağışlanmasını xahiş edir?

F ə r h a d. Xeyr. Bəxtiyarov, təəssüf ki, başqa təbiətli adamdır. Belələrinin həyat yolu dərin, müdhiş bir burulğanı xatırladır. Ora düşdülərmi, çıxa bilmirlər. Sizcə, müqəssir kimdir?

K ə r i m Kim olacaq, canım-gözüm? Özləri!

F ə r h a d. Heç kim onların namusla yaşamağına mane olmur. Milyonlardan seçilməyə çalışanlar, yalnız öz xeyrini güdənlər, həyata dar gözlə baxanlar xoşbəxt ola bilməzlər! (*Pəncərəyə yanaşır*) Gözəl hava var... Küçənin başından bir dəstə adam bura döndü.

K ə r i m Bəlkə onlardır? Oxşayır bu tərəfə gəlirlər...

F ə r h a d. Bu axşam şəhəriniz mənə xüsusilə qəşəng görünür. Musiqi...gülüş səsləri... Elə bil işıqlar da güclənib. Adamın gözləri qamaşır...

K ə r i m Dünəndən bəri Mingəçevirdən işıq alırıq. Nərimanabadın böyük gələcəyi var. Tək elə bizim fabrik bir neçə ildən sonra dönüb kombinat olacaq. Mən indidən təzə fəhlələr barədə fikirləşirəm... Belə görünür ki, toxuculuq məktəbini də ona nisbət böyütmək lazım gələcək.

F ə r h a d (*birdən xatırlayır*). Hə, yoldaş Rəhimli, Əsmər fabrikə qayıtdı, qayıtmadı?

K ə r i m Bəli, qayıtdı. Onu payızdan ali məktəbə mühəndislik oxumağa göndərirəm.

F ə r h a d. Lap yaxşı. İnsanların xoşbəxtliyini görəndə daha böyük həvəslə, yorulmaq bilmədən çalışmaq, gələcəyi daha sürətlə insanlara yaxınlaşdırmaq istəyirsən. Eşitmisinizmi, bir əfsanə var...

Bu anda pəncərədən içəriyə iki güllə açılır. Fərhad yıxılır, güllə səsinə Səriyyə yüyürüb gəlir. Kərim onunla köməkləşib Fərhadı divana uzadır.

S ə r i y y ə. Vay, vay!.. Kərim dayı, yəqin o ciyəri yanmış Əmin atdı.

Rəfiqə ilə Qaşqay gəlirlər.

C ə l a l. Yoldaş Kamalov, siz neyləyirsiniz? Nə üçün ehtiyatsız dolanırsınız?

F ə r h a d. Daha keçib, Qaşqay.

C ə l a l. O məni də vurmaq istədi. Ancaq üstünə atılıb onu yaxaladılar, silahını əlindən aldılar. (*Rəfiqəyə*) Doktor, onu qurtarın! Bizə səadət gətirən bu insanın ölümünə dözmək çətindir.

R ə f i q ə (*cəld Fərhada yanaşır, diqqətlə müayinədən keçirir, özözünə danışırmış kimi*). Ah...

C ə l a l. Nə oldu, əzizim?

R ə f i q ə (*böyük bir çətinliklə, yavaşcadan*). Ümid yoxdur...

F ə r h a d. Bilirəm, ümid yoxdur... (*Son gücünü toplayaraq*) Məni öldürə bilərlər. Onların lənətə gəlmiş nəfsi yalnız cinayət törətməyə qadirdir... Eh, mən nə danışıram? Qədim, çox qədim bir əfsanə var. Səməndər adlı quş əbədi odlar-alovlar içində yanır, amma heç bir zaman ölmür... İnsan bu əfsanəni yaradanda özünün böyük əməllərini nəzərdə tutub. İnsan ölsə də, bu əməllər yaşayır, yaşayacaq da!.. (*Ölür. Ümumi və qəmli bir sükut*)

SABİR – NOVATOR

Deyilənə görə XIX əsrdə Azərbaycan ədəbiyyatı meydanına yüzdən artıq "şair" gəlmişdir. Bunların da çoxusu tamamilə unudulmuşdur. Bunda xalqı taqsırlandırmaq olarmı? Yox. Müqəssir yalnız şairlərin özüdür. Xalqımız gözəl şairlərini sevməyi bacarır. Buna bir neçə misal da göstərə bilərik. Budur, dindarların, molla və axundların tələbi ilə böyük bir insan, dərin bir filosof, gözəl bir şair işgəncə ilə öldürüldü. Onu ölümlə xatirələrdən silmək istədilər, lakin xalq, avamlıq dünyasının qatı qaranlığı içində parlayan bu məşəli sönməyə qoymadı, bəlkə, tərsinə, onu günəş kimi daha da yüksəklərə qaldırdı, onun nurunu içdi, lakin yenə də yuxulu gözlərini açа bilmədi, yalnız aşıqların qəmli səsi ilə uzun əsrlər boyu dərdli-dərdli inlədi:

Nəsimini dabanından soydular!..

Daha sonra Azərbaycan xalqının bağrından qopub gələn incə bir ürək təranəsini vəhşicəsinə boğdular, onu bülbül kimi şaqramağa qoymadılar. Xalq isə bu böyük insana əbədi xatirə yaratdı, ona sözdən heykəl yüksəltdi:

Hər oxuyan Molla Pənah olmaz!..

Yenəmi misal istəyirsiniz? Azərbaycanın qanla yazılmış tarixində belə faciələr azmı olmuşdur?

Bədbəxt bir gündə əski Tiflisin tozlu küçələri ilə qəbristana bir cənazə aparırdılar. Ona Nikolay kazaklarından başqa heç kim yaxın durmayırdı. Dükanların qarşısından keçərkən söyüşlər, nifrinlər eşidilirdi. Nə üçün? Çünki bu insan böyük idi, xalq üçün saç ağartmışdı, bütün mədəni Avropada məşhur olmuşdu. Çünki bu bədbəxt gündə ağzı köpüklənə-köpüklənə onun ardınca lənət oxuyanlar, "Hacı qara"larda "Müsyö Jordan"larda, "Kimyagər"lərdə, "Aldanmış kəvakib"lərdə əkslərini görüb özlərindən çıxmışdılar.

Lakin azad olmuş xalq, ona öz paytaxtında tuncdan heykəl qoydu, əsərlərini sevə-sevə oxudu, dinlədi. Onun adı çəkiləndə nifrət deyil, iftixar hissi duydu.

Sonralar şair, xalqın öz içindən çıxdı. O, xalqın doğma həyatından yazdı. Onun inilтilərini, acı fəryadını şerinin ahənginə hopdurdu. Sənətinin inciləri ilə böyük Azərbaycan ədəbiyyatı sarayını bəzədi. Lakin "millət qəhrəmanları" bunu görə bilmədilər. Şair ac-susuz qaldı, xəstəliyini müalicə etdirməyə pul tapa bilmədi. O hələ gənc ikən böyük xalq